

Istra kroz željezno doba

Istra in the Iron Age

Kristina MIHOVIĆ

Izvleček

[*Istra v železni dobi*] Predstavljen je kratek pregled arheoloških raziskav železne dobe v Istri, od začetkov v 19. stoletju do najnovejših arheoloških izkopavanj. Ob tem je poudarjen doprinos prof. Staneta Gabrovca k poznavanju istrske železne dobe, ki ga je prispeval z raziskavami, zgledom in spodbudami svojim študentom na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Sledi prikaz kronološke sheme za istrsko kulturno skupino, njen kulturni razvoj je razčlenjen na šest časovnih stopenj (I–VI). Značilno je, da se v pogrebnem obredju obdrži sežiganje umrlih od začetkov v 12. st. pr. n. št. (Istra I) pa vse do rimskega podjarmljenja konec 3. oz. na začetku 2. st. pr. n. št. (Istra VIa). Čeprav se v kulturnem razvoju nakazuje kontinuiteta, je v materialni kulturi posameznih kronoloških stopenj zaslediti spremembe. Na eni strani odsevajo stike Istre z drugimi kraji, ki so bili osnovani predvsem na pomorsko-trgovskih povezavah, na drugi kulturne vplive sosednjih in tudi bolj oddaljenih ekspanzivnih kulturnih skupin na Apeninskem polotoku (Piceni, Etruščani) in v severnojadranskem zaledju (Bologna, Este) ter jugovzhodnih Alpah (svetolucijska in dolenska kulturna skupina). K boljšemu poznavanju istrske skupine v železni dobi so pripomogla nova odkritja izredno dobro ohranjenih naselbinskih ostalin in grobov v Pulju, Rovinju, Bermu in na Sv. Martinu nad Limskim zalivom in Monbrodu ter lesena šivana ladja pri Zambratiji, radiokarbonsko datirana v čas 1120–930 pr. n. št.

Ključne besede: Istra; železna doba; kronologija; žarna grobišča; naselbine; peči; lesena šivana ladja

Abstract

The paper presents a brief overview of the archaeological research into the Iron Age of Istria, from its beginnings in the 19th century to the most recent excavations. An important figure in this research was Prof. Stane Gabrovec, whose work, inspiration and encouragement of his students at the Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani contributed to the understanding of the Iron Age in Istra. The overview is followed by a concise summary of the chronological framework of the Istra cultural group, with its development divided into six phases (I–VI). A distinguishing feature of the group is the continuous use of the funerary rite of cremation, from its beginnings in the 12th century BC (Istra I) to the Roman domination in the late 3rd or early 2nd century BC (Istra VIa). This continuity, however, goes hand in hand with changes that mark individual chronological phases. The changes mirror the maritime-trading contacts with other regions, on the one hand, and the cultural influences of the neighbouring and more distant, expansive cultures on the Apennine Peninsula (Piceni, Etruscans), the northern Adriatic hinterland (Bologna, Este) and the south-eastern Alpine area (Sveta Lucija and Dolenska groups), on the other. A further insight into the Istra group came with the recent discoveries of the well-preserved habitation and burial remains at Pula, Rovinj, Beram, Sv. Martin above the bay of Limski kanal and at Monbrodo, as well as the remains of a sewn wooden boat sunken off Zambratija, which has been radiocarbon dated to 1120–930 BC.

Keywords: Istra; Iron Age; chronology; urn cemeteries; settlements; kilns; sewn wooden boat

POVIJEST ISTRAŽIVANJA

Početak istraživanja željeznog doba na području Istre istovremen je s početkom istraživanja gradina, u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća.¹ Tada su vršena i najznačajnija i najopsežnija iskopavanja žarnih nekropola (prvo Beram, a zatim Picugi, Nezakcij, Pula),² kao i brojna manja iskopavanja.³ Nakon sredine 20. st. nastavljaju se iskopavanja žarnih nekropola u Kaštelu kod Buja (*sl. 1: 28*) Puli⁴ (*sl. 1: 4*) i novo na Limskoj gradini⁵ (*sl. 1: 10*).

Svi tadašnji istraživači promatrali su istarske nalaze u usporedbi s nekropolama Este, Villanova / Bologna, Golasecca, Bismantova, Tarquinia, Vadena ili Sv. Lucija / Most na Soči, Šmarjeta, Vače itd.⁶ Izuzetak je bio Carlo Marchesetti, koji je početak pojave žarnih nekropola povezo s novim valom naseljavanja gradina i željeznim dobom na području Istre i Krasa, koje je podijelio na 3 stupnja: I – arhajski stupanj (10.–8. st.pr.n.e.); II – središnji/ međustupanj (8.–6. st.); III – kasni stupanj (6. st.pr.n.e. do oko 400. g.pr.n.e., odnosno do pojave keltske kulture).⁷

Šezdesetih godina 20. stoljeća Šime Batović prvi put izdvaja posebnu istarsku kulturnu grupu željeznog doba, ali koja obuhvaća prostor Istre i sjeverno od Istre, od Soče preko Vipave i Reke do Učke, prostor na kojem su ipak oblikovane i različite, posebne kulturne skupine: svetolucijska, kraška i notranjska.⁸ Početak razvoja istarske skupine Batović tada datira u 9. st.pr.n.e. (iako je primijetio prisutnost nalaza koje na liburnskom prostoru datira puno ranije), što tumači kao retardaciju u razvoju zbog izoliranosti.⁹

Posebno je važan seminar Stane Gabrovca na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta u Ljubljani (Oddelek za arheologiju Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani), tijekom studijske godine 1970./71., kada je predstavio razvoj istarske grupe, odnosno Histra, prema antičkim izvorima

ograničen na prostor poluotoka, odnosno na prostor na istoku ograničen rijekom Rašom, na sjeveru Čičarijom i na sjeverozapadu rijekom Rižanom (*sl. 1*) Razvoj istarske grupe tada je prikazao kroz tri faze, datirane od 10. do 4. st.pr.n.e., što je i objavio, zajedno s Borivojem Čovićem.¹⁰

Na poticaj Stane Gabrovca započelo se raditi na detaljnoj i suvremenoj kataložskoj obradi te ponovnom objavljivanju arheoloških nalaza sakupljenih kroz stoljeće iskopavanja istarskih žarnih nekropola. Tako su obrađeni i objavljeni Mladinovi nalazi grobnih cjelina nekropole Limske gradine¹¹ (*sl. 1: 10*) i Moserovih iskopavanja nekropole Beram (*sl. 1: 19*), dijela nalaza koji se čuvaju u Beču i Puli.¹² Na odsjeku za arheologiju u Ljubljani bili su izrađeni također seminarski radovi kojima su obrađeni grobna cjelina 125 iz Pule (Adriana Gri), i dio nekropole Pule istraživane 1901./2. i 1957. godine (Aleksandar Nikolić), dok je cjelokupne grobne nalaze Gnirsovih istraživanja Pule (*sl. 1: 4*) obradio Tihomir Percan u svom diplomskom radu obranjenom 2008. godine na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Ponovno su objavljeni također Puschijevi nalazi iz Nezakcija (*sl. 1: 1*), iskopavanja od 1900.–1905., uz to i oni do 1953., kao i noviji, posebno nalazi 1981. g.,¹³ Hoernesovi nalazi iz naselja Kaštelir (Castellier/Valaron) kod Nove Vasi (*sl. 1: 26*) nad Mirnom koji se čuvaju u Beču i Puli,¹⁴ Bačićevi iz nekropole Kaštel kod Buja (*sl. 1: 28*), uz koje su detaljno obrađene i karakteristike drugih istarskih nekropola¹⁵ i rezultati analize keramike s Mladinovih iskopavanja na području nekropole Limske gradine.¹⁶

RAZVOJ ISTARSKE GRUPE ŽELJEZNOG DOBA

Početni stupanj razvoja istarske grupe (I a–b), novim pregledom nalaza iz žarnih nekropola bilo je moguće pomaknuti nešto ranije od prvotno predložene datacije početka od 10. u 11. st.pr.n.e.¹⁷ Zatim je drugim analizama i informacijama, početak pojave spaljivanja u Istri pomaknut još

¹ Burton 1877; Marchesetti 1903; Gnirs 1925; Benussi 1927–1928.

² Moser 1884; Amoroso 1885; 1889; Marchesetti 1883–1884; 1884; Puschi 1905; Gnirs 1925, 44–91.

³ Mihovilić 2014, 8–21.

⁴ Bačić 1957; 1958.

⁵ Mladin 1966–1969.

⁶ Moser 1884, 32; Amoroso 1885, 73 s.; id. 1889, 231; Hoernes 1905, 329; Hoernes, Menghin 1925, 427; Duhn, Messerschmidt 1939, 128 ss.

⁷ Marchesetti 1903, 151, 156.

⁸ Gabrovec 1987a; 1987b.

⁹ Batović 1966, 55 ss.; id. 1986–1987, 24 ss.

¹⁰ Čović, Gabrovec 1971, 329–332.

¹¹ Mladin 1966–1969; Mihovilić 1972.

¹² Kučar 1979.

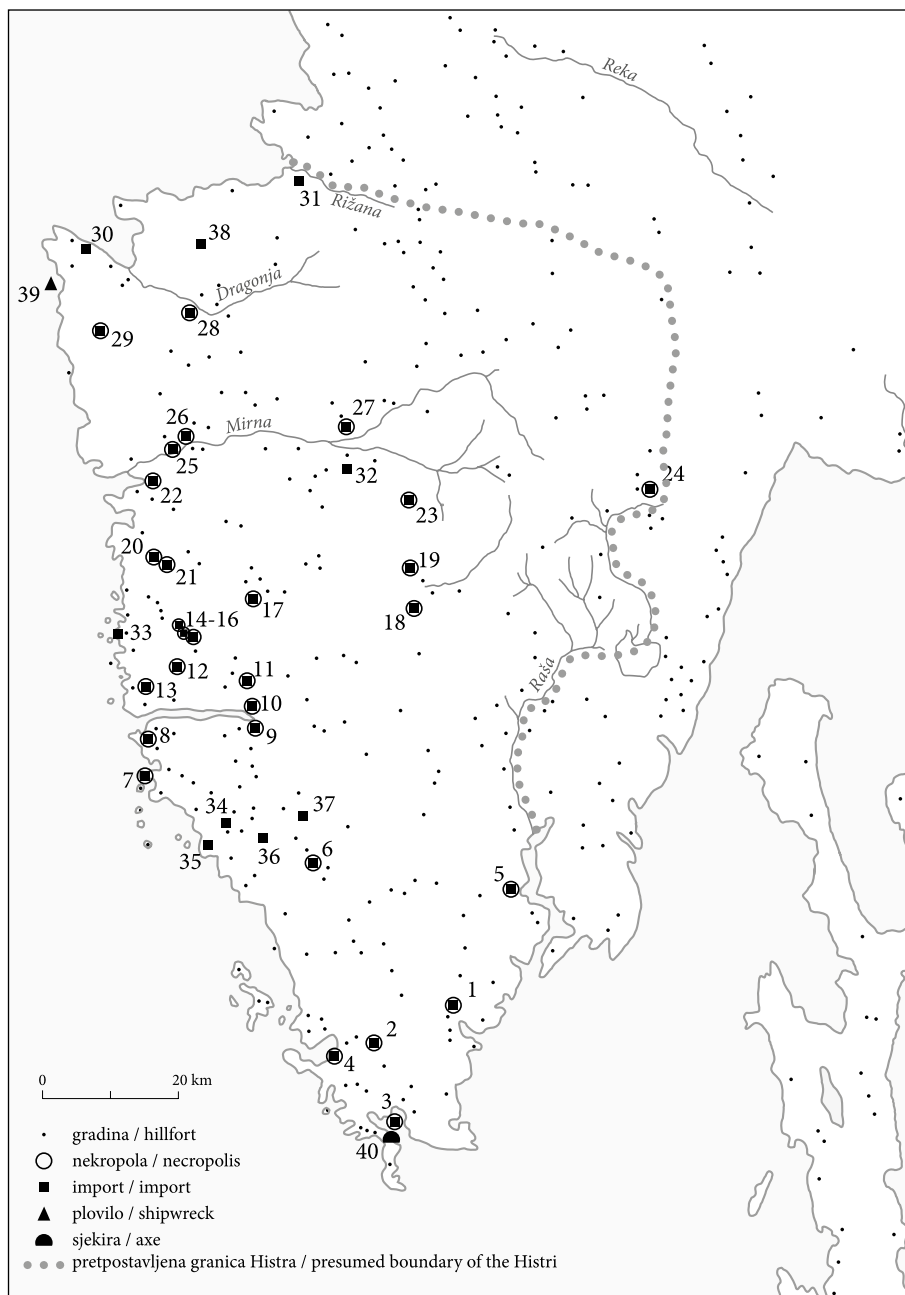
¹³ Mihovilić 2001a; 1996.

¹⁴ Sakara Sučević 2004.

¹⁵ Cestnik 2009.

¹⁶ Urem 2012.

¹⁷ Gabrovec, Mihovilić 1987, 298–304, T. 30.

Sl. 1: Arheološka nalazišta u Istri s naglaskom na željezno doba: općenito gradine, gradine s importom, gradine s importom i željeznodobnom nekropolom, plovila, nalazišta željeznih sjekira s ručicama i pretpostavljena linija granice Histra prema antičkim izvorima.

Fig. 1: Archaeological sites in Istra with an emphasis on those from the Iron Age: hillforts in general, hillforts with imported goods and associated Iron Age cemetery, shipwreck, findspots of iron cranks axe and presumed borders of the Histri according to ancient written records.

1 Nezakcij	11 Bumberić	23 Kašćerga	33 Poreč
2 Šandalj	12 Gradina	24 Mariškići	34 Valtida
3 Punta Kašteja	13 Monte Ricco	25 Sv. Dionizij (Srbani)	35 Monbrodo
4 Pula	14–16 Picugi	26 Kaštelir/Valaron	36 Tujan
5 Oračina	17 Punčan	27 Sv. Jelena (Oprtalj)	37 Monkaštel
6 Bale	18 Kringa	28 Kaštel (Buje)	38 Kaštelir (Korte)
7 Rovinj	19 Beram	29 Kaštelir (Umag)	39 Zambratija
8 Val Faborso/Val Saline	20 Radovac	30 Sv. Petar (Crveni vrh)	40 Pećina na Gradini (Premantura)
9 Sv. Martin (Lim)	21 Dugača	31 Sermin	
10 Limska gradina	22 Sv. Martin (Tar)	32 Šublenta	

Srednja Evropa (Reinecke)	Italija	Istarska skupina (Gabrovec, Mihovilić)	Ljubljanska skupina (Gabrovec)	Este (Frey)	Notranjska skupina (Guštin)	Svetolucijska skupina (Teržan, Trampuž)	Dolenjska skupina (Gabrovec)
1200							
1100	HaA1	Bronzo recente	↑	Bronzo recente			
1000	HaA2	Bronzo I		Br. rec. e/o finale 1			
900	HaB1	Bronzo finale II	I	Br. finale protovilanoviano 2	1		
800	HaB2	I Eta' del Ferro	a	protoveneto			
700	HaB3	II	II	I	2	la	
600	HaC 1/2	orientalizante	a	IIa	a	lb 1	Podzemelj 1
500	HaD 1/2/3		b	IIb	b	2	2
400	LtA	certosa	III	IIc	3	lc 1	Stična 1
300	LtB1		b	IIIa	a	2	2
200	LtC1		IV	IIIb	b	lc 2	Zmijalike fibule
100	LtC2	La Tene 181. Aquileia	V	IIIa	4	IIa 1	1
	LtD		V	IIIb	5	IIb 1	2
			VIa		6	IIc 2	Certosa fibule 1
			I				Negovske kacige 2
		221.	a	IIIc	7		I
		183.	II				a
		178/177.	b				II
					8		b

Sl. 2: Kronološka tablica.
Fig. 2: Chronological table.

nešto ranije, u razdoblje Ha A1 središnje Europe, paralelno s protovilanovskom kulturom na apeninskom poluotoku, *Bronzo recente/Bronzo finale* I na području Veneta, II. fazom kulture grobnih polja sa žarama sjeverozapadne Hrvatske i egejskim kasno heladskim stupnjem IIIc. Komponente svih tih kultura pojavljuju se u najranijim žarnim nekropolama Istre, odnosno Histra, koje često imaju kontinuitet sve do pojave romanizacije¹⁸ (sl. 2).

Na prostoru Istre je pronađeno nekoliko kasnobrončanodobnih ostava datiranih u razdoblje Ha A1 (Monte Maestà kod Štinjana, Brtonigla i Oprtalj), odnosno II. fazu kulture žarnih polja sjeverozapadne Hrvatske, ili II. horizont ostava na području Slovenije.¹⁹ Time je Istra rubno uključena i u fenomen ostava kojem je koncentracija na području Panonije i Alpa, i koji svjedoči o nesigurnosti razdoblja.

Izgleda da se na zatečenom srednjobrončanodobnom supstratu, od 12. do 10. st.pr.n.e., razvio novi način ukrašavanja keramike. Već od ranije poznati ukrasni motivi, kao što su plastične bradvice, koncentrične kanelure, urezane linije i utisnute točke,²⁰ motivi obogaćeni i utjecajem

iz karpatsko-podunavskog prostora,²¹ pojavljuju se na posudama oblika šalice s visokom ručkom, koje se koriste kao grobne žare (*t. I: 2*). Ubrzo se pojavljuje i karakteristično blago, najčešće koso kaneliranje istog oblika posuda (*t. I: 1*), ali i ušća velikih zdjela, onih uvijenih, kao i širokih, izvijenih.²² Oblici nakita koji prevladavaju u ovom razdoblju u Istri pojavljuju se na vrlo širokom prostoru, od Poljske na sjeveru do južnih prostora zapadne obale Jadrana. Tipične su brončane narukvice C ili V presjeka (*t. I: 16–18*), spiralne narukvice trokutastog presjeka, horizontalno narebrene manžete, višestruki torquesi (*t. I: 22*), sitne koštane perlice, spiralno-naočalisti privjesci, brončani gumbi (najčešće vrlo mali), prve perle od staklene paste (*t. I: 4,5,23*) i slično.²³

Kroz sve stupnjeve razvoja istarske grupe, oružje se rijetko prilaže u grobove. Osim sjekira iz gore spomenutih kasnobrončanodobnih ostava, značajan je nalaz željezne sjekire s ručicama iz Pećine na Gradini kod Premanture (sl. I: 40), koja predstavlja najstariji željezni predmet u Istri. Može se datirati

²¹ Gabrovec, Mihovilić 1987, 324; Della Casa 1996, 151; Urem 2012.

²² Cardarelli 1983, 94, 96, tip 177, 176, 20A; Mihovilić 2001a, T. 87: 1–5; 104: 11; Urem 2012, 73–76, T. 1: 1,2; 4: 6; 7: 9; 8: 8,9,13,14 itd; Prilog 1: 2f,4,5b,7; 6: 1.

²³ Batović 1959, Karta 3; Teržan 1996, Abb. 6; Mihovilić 2014, Sl. 76.

¹⁸ Mihovilić 2012; ead. 2014, 114–157.

¹⁹ Turk 1996, 108, 109, Sl. 5.

²⁰ Cardarelli 1983, 90 (tipovi 71, 90 B, 136, 154, 159), 96 (tip 155).

na prijelaz 10. u 9. st.pr.n.e.²⁴ Možda je istovremeno u grobovima u Nezakciju, Puli i Bermu već bio je priložen kratki mač s trokutastom bazom za nasađivanje ručke.²⁵

Sasvim novi oblici grobnih urni, kao i način ukrašavanja, koji se pojavljuju već krajem 10. st., a uobičajeni su kroz 9. i 8. st.pr.n.e., predstavljaju drugi stupanj (II a–b) u razvoju istarske grupe.²⁶ Oblici posuda, kao i ukrasni motivi, u Istri se sada pojavljuju kao povratni val kulture žarnih polja, oblikovan u protovilanovskoj i vilanovskoj kulturi Apeninskog poluotoka. Među prevladavajućim tekućim geometrijskim motivima (spirala, meandar, šrafirani rombovi i trokuti) (*t. 2*), koji po grčkom protogeometrijskom i geometrijskom ukusu prekrivaju veće dijelove tijela i ušća urni oblika trbušastih vrčeva, pojavljuju se nizovi stiliziranih prikaza močvarnih ptica i jelena,²⁷ a samo na jednom ulomku iz Nezakcija može se prepoznati stilizirani ljudski lik.²⁸ Ukrašavanje je obično izvedeno pseudovrpčastim utiskivanjem, urezivanjem i ispunjavanjem tragova bijelom inkrustacijom, a rijetko i slikanjem (Rovinj)²⁹ ili vjerojatno cinčanim listićima (Pula).³⁰

Isti motivi (meandar, močvarne ptice) i sintaksa gustog ukrašavanja primjenjuje se također graviranjem na raznim brončanim predmetima (*t. 2: 8*), kao što su: široke manžete od tankog lima (Pula, Picugi, Nezakcij, Beram), trakaste narukvice sa suženjem (Picugi),³¹ noževi (Picugi, Nezakcij, Pula) i pločaste glave igala (Kaštelir kod Nove Vasi, Picugi).³² Jednaki geometrijski motivi (spirala, meandar/svastika), ali uklesani u kamenu, prekrivaju ravne površine nezakcijskih spomenika, o kojima će biti riječi u nastavku.³³

Istovremeno s grobnim žarama oblika trbušastog vrča pojavljuju se i žare oblika trbušastog lonca s uvijenim ušćem, bez vrata. Najčešće su ukrašene

reljefnim spiralama, meandrima, valovnicama i sl.³⁴ Značajna je posuda takvog oblika iz Kaštelira kod Nove Vasi, koja je na ramenu ukrašena nizom reljefnih konjića. Način prikaza konja sa zrakastom grivom blizak je prikazima na etruščanskim okruglim brončanim štitovima i čaturama.³⁵

Tijekom ovog stupnja, pored manžeta od tankog brončanog lima, ukrašenih graviranjem, nalazi drugih tipova nakita su rijetki. Nađeno je nekoliko spiralnonaočalastih fibula u Bermu i Kašteliru kod Nove Vasi.³⁶ Po jedna fibula s listolikim lukom potječu iz Berma i Picuga,³⁷ tri ukosnice tipa Polenza iz Kaštelira kod Nove Vasi³⁸ i jedna tipa Fermo, vjerojatno iz Picuga.³⁹

Već od 9. st.pr.n.e. započinju intenzivni kontakti s Picenom (igle tipa Sirolo, posude tipa *kothon*).⁴⁰ Tijekom 8. st.pr.n.e. pojavljuje se prva importirana keramika, mat oslikana daunijska srednjogeometrijska ili japygijska geometrijska keramika⁴¹ i rjeđe iz južnoetruščanskih radionica.⁴² Poseban oblik kontakta Istre ili Nezakcija s Bolognom u 8. st., uz ostalo, predstavlja brončano žezlo, za kojeg je u Montagnani, Borgo S. Zeno pronađen kalup za lijevanje,⁴³ a venetskog su porijekla brončani noževi tipa Este iz Limske gradine⁴⁴ i tipa S. Antonio, vjerojatno iz Picuga.⁴⁵

Predmeti koji označavaju treći stupanj (III) u razvoju istarske grupe, koji započinje od posljednjih desetljeća 8. i traje kroz 7. st.pr.n.e.,⁴⁶ prostor Istre uključuju u događanja šireg prostora Caput Adriae. Tijekom posljednjih desetljeća 8. st.pr.n.e. pojavljuju se keramičke posude situlastog oblika s područja Veneta i Posočja u grobovima korištene kao žare (*t. 3: 12*). Većim dijelom su uvezene, ali

³⁴ Gabrovec, Mihovilić 1987, 308, T. 31: 6,10; Mihovilić 2014, 170, 180, Sl. 95–97.

³⁵ Hoernes 1894, 175, Fig. 177–179; Sakara Sučević 2004, 95 s., Fig. 14; Mihovilić 2014, 178 s., Sl. 104; 105.

³⁶ Amoroso 1885, 63, T. 6: 2; Hoernes 1894, 165; Sakara Sučević 2004, 22 s., br. 37–40.

³⁷ Kučar 1979, 114, T. 9: 4; 20: 4.

³⁸ Sakara Sučević 2004, 22, br. 33–35.

³⁹ Mihovilić 2014, 190–192, sl. 108.

⁴⁰ Sakara Sučević 2004, 18–20, br. 15; Mihovilić 2007a; ead. 2014, 172, 174 s., Sl. 99–101.

⁴¹ Glogović 1979; 1998; Mihovilić 2014, 182–188, 106 s., 111.

⁴² Gabrovec, Mihovilić 1987, 308, Sl. 17: 20; Mihovilić 2014, 112, Sl. 94.

⁴³ Mihovilić 1999–2000; ead. 2014, 194, Sl. 112.

⁴⁴ Mihovilić 1972, 51, T. 37: 25.

⁴⁵ Mihovilić 2014, 194, Sl. 113.

⁴⁶ Gabrovec, Mihovilić 1987, 309–312, T. 32; 33: 3–7; Sl. 17: 3,5–7,9,12–19,24–27; Mihovilić 2014, 196–227.

²⁴ Mihovilić 2007c, 344, Pl. 87j.

²⁵ Harding 1995, 17, T. 2: 14; Mihovilić 2001b; ead. 2014, 148–154, Sl. 86.

²⁶ Gabrovec, Mihovilić 1987, 304–309, T. 31; Sl. 17: 1,2,4,8,10,20–23; Mihovilić 2014, 158–195.

²⁷ Picugi: Amoroso 1889, T. 4: 3; Moretti 1983, Fig. 31; Viduli Torlo 2005, 75; Mihovilić 2014, Sl. 92.

²⁸ Mihovilić 2014, Sl. 263.

²⁹ Matošević, Mihovilić 2004, 11, Sl. 18; T. 5: 18.

³⁰ Gnirs 1925, 58 (grob 40), 64 (grob 90), 69 (grob 123), 70 (grob 146 i 147), 71 (grob 158), 71 s., Abb. 43–45 (grob 164), 75 (grob 198 i 204); Mihovilić 2014, 166–168, Sl. 93.

³¹ Mihovilić 1989–1990; ead. 2014, Sl. 94, 96, 97.

³² Sakara Sučević 2004, 18–20, br. 15; Moretti 1983, 155, T. 43: 1,3; Mihovilić 2014, 170 s., Sl. 90; 91; 100.

³³ Mladin 1964; Fischer 1984.

moгу se prepoznati i lokalne imitacije. Istovremene su brončane igle s glavom oblika niza kuglica (*t.* 3: 3), uz njih i varijanta željezne igle na koju su lijevane ili navučene brončane kuglice (*t.* 3: 15),⁴⁷ brončane polukružne šalice s visokom trakastom ručkom (*t.* 3: 9), šalica tipa Hostomice, situle, pojava prvih cista i kotlića.⁴⁸ Za ovaj su stupanj značajni nalazi iz nekropole Kaštel kod Buja (*t.* 3: 10–12).⁴⁹

Kroz isto se razdoblje na području Istre koristi konična kaciga tipa Novilara, kakva je poznata na prostoru Picena i u Verucchiju na jednoj strani te na prostoru Dolenjske na drugoj.⁵⁰ U istarskim nekropolama Picugi i Beram takve su kacige upotrijebljene kao grobne žare (*t.* 3: 8).⁵¹ Istovremeno se pojavljuje i željezna mahaira tipa Tržišče. Iako rijedak nalaz pojavljuje se u grobovima Nezakcija, Picuga, Berma (*t.* 3: 2),⁵² u ostavi Tivoli, a možda i ulomak u ostavi Kosmati Kostel – Petrapilosa.⁵³

Simboli moći, kao što je već spomenuto malo žezlo iz Nezakcija, zajedno s brončanim lepezama iz Nezakcija, Picuga i Berma (kraj 8.–7. st.pr.n.e.), govore o kontaktima s vilanovskim i etruščanskim svijetom (*t.* 3: 6).⁵⁴

Kroz 7. st.pr.n.e. i dalje, teško možemo izdvojiti tipično histarske izrađevine. U nekropolama se često pojavljuju vrlo površno izrađene i slabo pečene keramičke žare, najvjerojatnije lokalne izrade (*t.* 3: 10). Čest je nakit izrađen od jednostavne brončane žice: spiralno savijene narukvice, ogrlice, narukvice i naušnice od žice s krajevima oblikovanim u ušicu i kvačicu (*t.* 3: 11). Za nakit u grobovima ovog stupnja također je značajna nekropola Kaštela kod Buja.⁵⁵ Fibule koje u prethodnim stupnjevima skoro nedostaju, sada odgovaraju oblicima koji se pojavljuju na širem području, najčešće jugoistočnopredalpskom, svetolucijskom i venetskom prostoru. Prva je čunasta fibula italjskog tipa (*t.* 3: 7), a krajem 7. st.pr.n.e. pojavljuju se fibule s dva ili tri gumba na luku, a zatim i protocertoške

fibule, koje su uobičajene za sljedeći stupanj i 6. st.pr.n.e.⁵⁶ Apulska-daunijska importirana keramika već je jako brojna, posebno u Nezakciju, ali i u drugim nekropolama kao i u naseljima (*t.* 3: 13).⁵⁷ Pored importirane keramike, i razni drugi strani predmeti predstavljali su prestižnu robu kojom je raspolagala elita. Tako se iz groba I/12 posebno ističe koštana figurica konjanika (*t.* 3: 1) i velika fibula s koštanim perlama (*t.* 3: 5).⁵⁸

Kroz 6. st.pr.n.e. i četvrti (IV) stupanj istarske grupe, nastavlja se uporaba brojnih predmeta iz prethodnog razdoblja i importi iz istih prostora (*t.* 4).⁵⁹ Nastavlja se estenska-svetolucijska keramika (konične situle sada na nozi, kaleži, šalice) s horizontalnim rebrima i bez, koja dijele crne i crvene zone (*t.* 4: 2,11,13),⁶⁰ a u oslikavanju daunijske keramike veća je uporaba crvene boje (*t.* 4: 1,12).⁶¹ Nastavlja se uporaba raznog brončanog posuđa: situle (*t.* 4: 15), ciste, šalice s trakastom ručkom. Značajni su ulomci velikog brončanog poklopca iz nezakcijskog groba I/12 (*t.* 4: 16), koji je ukrašen graviranjem i iskucavanjem starijim estenskim situlskim stilom. Prikazi grifona i biljnih motiva bliski su prikazima na situli Benvenuti, datiranoj oko 600. g.pr.n.e.⁶²

Iz prethodnog stupnja nastavljaju se koristiti razni oblici fibula: protocertoške, fibule s tri gumba na luku, razni tipovi zmijolikih fibula (*t.* 4: 4–10)⁶³ kao i igle s glavom oblika niza kuglica ili spiralne narukvice od brončane žice okruglog i četvrtastog presjeka.⁶⁴

Pored brojnih privjesaka oblika trokutaste pločice ili vrećice od tankog lima ukrašene iskucanim točkama, pojavljuje se figuralno oblikovanje privjesaka (pjetlič, stilizirani konjići, antropomorfni oblici, ruka; *t.* 4: 17,18)⁶⁵ i fibula (zoomorfne i oblika trige; *t.* 4: 14).⁶⁶

⁵⁶ Glogović 2003, 76–78.

⁵⁷ De Juliis 1977; Glogović 1979; Yntema 1985.

⁵⁸ Teržan 2007, 49–51, Fig 15–19.

⁵⁹ Gabrovec, Mihovilić 1987, 312 s., T. 33: 1,2,8–13; Sl. 18: 2–4,6–7,14–16,22; Mihovilić 2014, 228–249.

⁶⁰ Dular 1982, 96–105, Sl. 7: 14–17; 10; 18: 21; Mihovilić 2014, 238–242, Sl. 162.

⁶¹ Yntema 1985, 322–343.

⁶² Frey 1969, 46 ss., 101 N 4, Beil. 1; Mladin 1974, 66, 80 s., 95 ss., T. 5: 1,2,7; Knez 1984, 94; Mihovilić 2001a, T. 14: 2.

⁶³ Glogović 2003, 49–52, 62–64.

⁶⁴ Mihovilić 2014, 228–232, Sl. 146–151.

⁶⁵ Mladin 1980; Mihovilić 2014, 234–236, Sl. 155; 156.

⁶⁶ Glogović 2003, 72 s., T. 54: 516–519; Mihovilić 2014, 236, Sl. 157–159.

⁴⁷ Kučar 1979, 115, T. 2: 4,8; 3: 9; 4: 13; 6: 3,4,7; 11: 5.

⁴⁸ Mladin 1974.

⁴⁹ Cestnik 2009.

⁵⁰ Egg 1988, 218 ss., Fig. 9–11; Gobbi 1999, 201, br. 109; Teržan 2007, 39–43, Fig. 1–5.

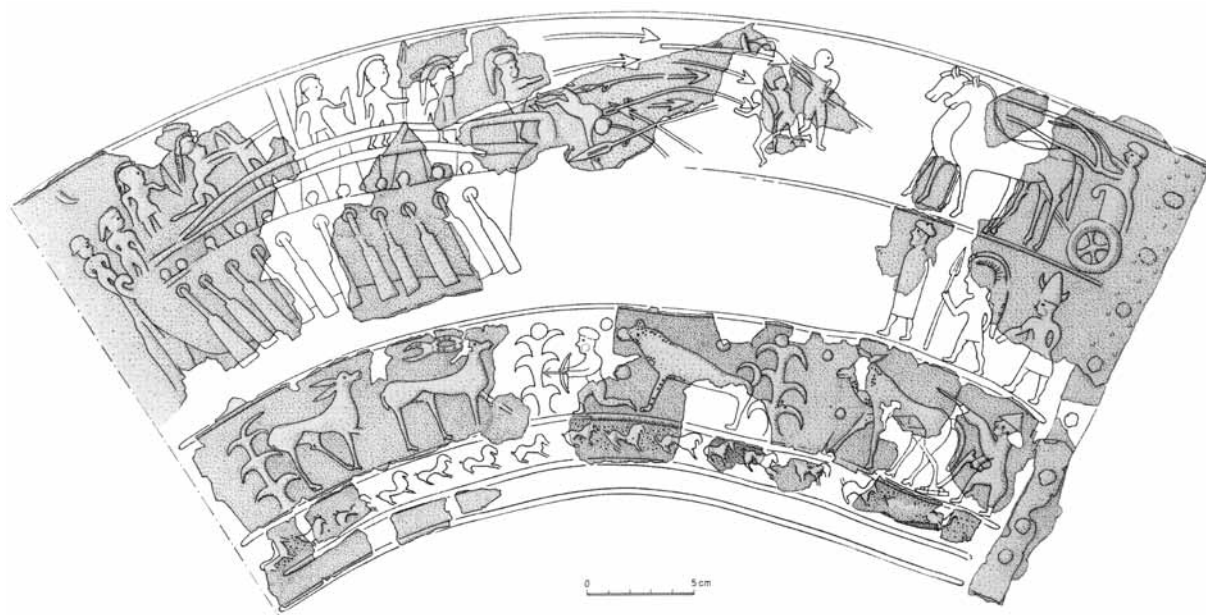
⁵¹ Amoroso 1889, 239 s., T. 6: 8; Mladin 1974, 41 ss., 111, T. 20; 21; 55; 56; Kučar 1979, 90, 115, T. 1: 6.

⁵² Amoroso 1889, 235, T. 9: 20; Moretti 1983, 155, T. 43: 5; Kučar 1979, 118, T. 6: 9; Guštin 1974, 87 ss., Sl. 8: 4,5; Mihovilić 2001a, 84 s., T. 2: 4; 24: 2; 25.

⁵³ Mihovilić 1991a, 208 ss., T. 1: 8; 3: 7.

⁵⁴ Mihovilić 1986, 55–65; ead. 2014, 202, Sl. 120–127.

⁵⁵ Cestnik 2009.

Sl. 3: Nezakcij, situla s prikazom pomorske bitke (rekonstrukcija motiva B. Hänsel).

Fig. 3: Nesactium, situla showing a naval battle (depiction reconstruction by B. Hänsel).

Figuralno ukrašene brončane situle su na području Istre pronađene samo u Nezakciju, i to u dvjema najbogatijim grobnicama: I/12 i u grobnici istraženju 1981. g., u kojoj se nalazila situla s prikazom pomorske bitke⁶⁷ (sl. 3).

Promjene na području sjevernog Jadrana pa tako i u Istri, krajem 6. i kroz 5. st., označavaju novi, peti (V) stupanj u razvoju istarske grupe.⁶⁸ Posebno se osjeća keltska opasnost, zbog čega nastaje tzv. horizont ratničkih grobova. U nezakcijskoj grobnici istraženju 1981. bila su položena duga željezna koplja (t. 5: 8), pilumi, negovske kacige slovenskog tipa (t. 5: 7)⁶⁹ i alpskog tipa Sanzeno, koji se pojavljuje nešto kasnije i traje duže.⁷⁰ U najbogatijim grobnicama Nezakcija, I/12 i u onoj istraženju 1981, priložene su brojne brončane posude i uz njih više figuralno ukrašenih situla (t. 5: 4–6).⁷¹ Uz daunijsku slikanu keramiku (t. 5: 14) pojavljuju se prve grčke crno- i crvenofiguralne vaze (t. 5: 17,18), koje predstavljaju dio raskošnog pribora za konzumaciju vina.⁷²

⁶⁷ Lucke, Frey 1962, T. 44–46; Mladin 1974, T. 2–10; 34–44; Mihovilić 2001a, Sl. 89, 94, 107 s.; T. 13–16; ead. 1996, Sl. 18–21; T. 3–5; prilozi 3–6.

⁶⁸ Gabrovec, Mihovilić 1987, 313 s., T. 34: 1–7,10; Sl. 18: 5,8–16,23,24; Mihovilić 2014, 250–265.

⁶⁹ Mihovilić 1996, 35 ss., T. 18–20.

⁷⁰ Guštin 2019.

⁷¹ Mihovilić 2001a, T. 12–21; ead. 1996, T. 3–10.

⁷² Mihovilić 2002, 502–504, T. 1: 1–3; 2: 1–4.

Novi oblici fibula su fibula s trakastim lukom i dugom nogom zaključenom kuglicom, uobičajene za područja jugoistočnih Alpa, i sjeveroistočne Italije (t. 5: 10),⁷³ primjerak zapadnohalštatskog tipa fibule s bubnjićima (t. 5: 11)⁷⁴ i zatim razne certoške fibule (t. 5: 12,13,19–21).⁷⁵ Uz to, pojavljuju se i brončani košarasti privjesci (t. 5: 16)⁷⁶ i šuplji privjesci lečastog ili bikoničnog presjeka (t. 5: 15).⁷⁷

Posljednji, šesti stupanj (VI) razvoja istarske grupe pokriva razdoblje od oko 400. g. do kraja 1. st.pr.n.e.⁷⁸ (sl. 2). Uvjetno se razlikuje faza VIa, razdoblje vezano još na prethodnu halštatsku tradiciju koja traje do početka sukoba s Rimljanima (221./183./178/7. g.pr.n.e.) i faza VIb s helenističkim

⁷³ Glogović 2003, 66, T. 53: 498.

⁷⁴ Mihovilić 2014, 252, Sl. 172.

⁷⁵ Vrste Ia: Teržan 1976, 319, Sl. 1a; Mihovilić 2001a, T. 55: 27; vrste Ib: Teržan 1976, 319, 354, Sl. 1b; Mihovilić 2001a, T. 55: 24–26; vrste II: Teržan 1976, 320, 349 ss., Sl. 2; 16: 1; 43; Mihovilić 2001a, T. 23: 29; Glogović 2003, 66, T. 53: 500; vrste VIIb: Teržan 1976, 357, Sl. 3b; 44; Mihovilić 2001a, T. 55: 28,34; vrste Xb: Buršić Matijašić 1988–1989, T. 4: 1; Teržan 1976, 331 s., Sl. 35; vrste XIa: Teržan 1976, 336, Sl. 36; Mihovilić 1996, 52, T. 1: 6,7; ead. 2001a, T. 55: 37.

⁷⁶ Sakara Sučević 2004, 31–33, 164, br. 147–149; Mihovilić 2001a, T. 22: 19; 30: 22; 53: 13.

⁷⁷ Mihovilić 2001a, T. 31: 13; 53: 24.

⁷⁸ Gabrovec, Mihovilić 1987, 314–317, T. 34: 6–13; sl. 18: 1,11–14,17–21,25–27; Mihovilić 1991b; ead. 2014, 266–284.

i keltskim utjecajima i importom do kraja stare ere. Tijekom 4. st.pr.n.e. pojavljuju se posljednje situle ukrašene jednim figuralnim frizom (povorke četveronožnih životinja, ljudi, ptice) iz jugoistočnog predalpskog i venetskog prostora,⁷⁹ zajedno s mlađim tipovima certoških fibula.⁸⁰ Nove su situle zvonolikih oblika, proizvedene u etruščanskim radionicama 4. i 3. st., kao i situle stamnoidnog oblika izrađivane u makedonskim i tračkim radionicama, također 4. i 3. st.pr.n.e.⁸¹ Među nakitom se ističe pojava srebrnih naušnica sa "S" oblikovanim zaključkom, pod utjecajem venetskog i notranjskog prostora.⁸² Istovremeno je prihvaćen nakit koji proizlazi iz liburnskih i helenističkih radionica liburnskog prostora: srebrne pločaste i certosoidne fibule, potkovaste naušnice i narukvice, antropomorfni privjesci i sl.⁸³ Nastavak uvoza venetske keramike označava pojava sive keramike, posebno zdjela i tarionika,⁸⁴ a nastavlja se i import raznih oblika grčke crvenofiguralne keramike iz atičkih, južnoitalskih radionica,⁸⁵ kao i keramike tipa *alto adriatico* iz sjevernojadranskih radionica.⁸⁶ Od njih se razlikuju "nove vaze", koje i dalje stižu iz daunijskih radionica, sada izrađivane na brzom lončarskom kolu. Najčešće se radi o oblicima oinochoa, olpa i rjeđe amfora, koji su ukrašavani horizontalnim slikanim trakama i crtama. Posebno su brojno zastupljene u nezakcijskoj grobnici istraživanoj 1981. g.⁸⁷

Kod žarnih grobova koji se mogu datirati kroz 4. st.pr.n.e. vrlo je teško izdvojiti predmete lokalne izrade. Među njima je tip žare oblika lonca s uvijenim ušćem obrubljenim širokom trakom, izrađen od *impasto* keramike s grubim primjesama. Pojavljuje se u nezakcijskim grobovima. Istovremeno se isti tip lonca pojavljuje kao prilog u grobovima na području Daunije i unutrašnjosti Oenotrije, uz posude finije izrade koje čine garniture za piće. Bez posebnih analiza, teško je tvrditi da li je takva keramika bila uvezena u južnu Italiju iz

Istre s nekim posebnim sadržajem, ili su obratno stizale iz južne Italije u Istru zajedno s finijom keramikom.⁸⁸

Trenutno najmlađi žarni histarski grob je bio slučajno otkriven u podnožju kaštela Stari Lupoglav kod Mariškića, pred rubom visoravni Čičarije, a može se datirati u 3. st.pr.n.e. Sadržavao je ostatke dvaju pokojnika, u žarama vrlo površne izrade, dok je prilog bila jedna gnathia olpa. Sakupljene su staklene perlice oštećene u vatri, ulomci brončanog nakita i među njima jedan gumb tipa Vinica.⁸⁹

Na ovom mjestu ćemo se osvrnuti na grupu kamenih spomenika iz Nezakcija. Ulomci monumentalne kamene pune plastike, reljefa i ploča ukrašenih geometrijskim motivima, predstavljaju izuzetnu pojavu u Nezakciju, izvan kojeg su s područja Istre poznati samo dio neodređenog oblika spomenika s uklesanim spiralama iz Kaštela kod Buja⁹⁰ i ulomak ploče sa spiralama koji se čuva u Zavičajnom muzeju Poreštine, ali nepoznatog nalazišta.⁹¹ Većina ih je pronađena već tijekom prvih iskopavanja na području žarne nekropole, ali i na širem prostoru naselja, i uvijek u sekundarnoj uporabi.⁹² Njihovo datiranje je stoga od početka bilo komplicirano. Prvi istraživači, predstavili su ih kao spomenike nastale pod utjecajem mikenske kulture, ne samo zbog uklesanih geometrijskih motiva.⁹³ Tumačeni su kao dijelovi svetišta na području nekropole,⁹⁴ kao nadgrobni spomenici ali i dijelovi svetišta ili samo kao nadgrobni spomenici.⁹⁵ Rano datiranje je uglavnom odbačeno (osim Mladina)⁹⁶ i prilagođeno prema uvjetima koji su postojali na prostoru srednje i jugoistočne Italije koji su mogli utjecati na pojavu monumentalne plastike u razdoblju od sredine 7. pa do kraja 6. st.pr.n.e., kada su mogli nastati i nezakcijski spomenici.⁹⁷

Prikazanim pregledom, kronološki okvir za istarsku kulturnu skupinu, postavljen 1987., s novim studij-

⁷⁹ Mihovilić 1996, 48 s., T. 3: 67; 4: 68,69; Knez 1973; id. 1984, 94 ss.

⁸⁰ Teržan 1976, 331, 364–368, 372 ss., Sl. 35; 41; 42; Mihovilić 1996, 52, T. 1: 5; ead. 2001a, T. 55: 35,36,40; Orlić 2011a, 193 s., Sl. 9; 10.

⁸¹ Mihovilić 2017.

⁸² Mihovilić 1994–1995, 85, 89 s., T. 5: 1–3.

⁸³ Mihovilić 1994–1995, 86–89, T. 1: 1–3; 2–4.

⁸⁴ Petešić 2011, 15–17; id. 2012.

⁸⁵ Mihovilić 2004, 108–110, Fig. 7.

⁸⁶ Mihovilić 2002, 505–507, T. 4.

⁸⁷ Mihovilić 1996, 28–33; 41 s., T. 14; 15; 16: 238,241,242; 17: 251.

⁸⁸ Mihovilić 1996, 25, 40, Sl. 27; 60; T. 11: 179–181.

⁸⁹ Mihovilić, Rajić Šikanjić 2016.

⁹⁰ Bačić 1957, 399, sl. 8/2; Mladin 1964, 23, T. 9: 4; Mihovilić 1998.

⁹¹ Mladin 1964, 23, T. 9: 3.

⁹² Sticotti 1902, 142–145; Puschi 1905, 36–68; Mladin 1964; Fischer 1984.

⁹³ Sticotti 1905.

⁹⁴ Sticotti 1905; Hoernes 1905; Gnirs 1925, 112–133.

⁹⁵ Hänsel 1967, 70 s.; Fischer 1984; Gabrovec, Mihovilić 1987, 330 s.

⁹⁶ Mladin 1964, 41–64; id. 1977–1978.

⁹⁷ Hoernes 1905; Tamaro 1927; Fischer 1984; Gabrovec, Mihovilić 1987, 326–330; Frey 2002.

jama i novim nalazima, uglavnom je i potvrđen, uz manje korekcije i dopune.

Predložene kronologije su nastajale uglavnom na osnovi nalaza s područja žarnih nekropola, koje su smještene u neposrednoj blizini ili unutar naselja (*sl. 1*). Gradine koje se zbog nekropola mogu označiti kao željeznodobne, imaju osnovne karakteristike prethodnih brončanodobnih naselja i često pokazuju kontinuitet nastanjenosti kroz duga razdoblja.⁹⁸ Smještene su na strateškim položajima, na vrhovima brda, na jezičastim platoima koji se uzdižu nad dolinama rijeka (Dragonja, Mirna, Raša) ili paleo-tokova (Limska Draga, Budava), uz morsku obalu i na otocima (iako tadašnji izgled obale ne odgovara današnjem zbog stalne transgresije mora).⁹⁹

Naselja su zaštićena suhozidanim kamenim bedemima prilagođenim prirodnim zahtjevima terena. Tako su naselja smještene na kupastim uzvisinama opasana kružnim ili koncentrično građenim bedemima. Uz obalu su to Pula (*sl. 1: 4*), Monbrodo (*sl. 1: 35*), Sv. Martin iznad Lima (*sl. 1: 9*), Picugi (*sl. 1: 14–16*), ili Beram (*sl. 1: 29*) i Sv. Jelena kod Oprtlja (*sl. 1: 27*) u unutrašnjosti Istre. Kod takvog tipa naselja nekropole su ustanovljene u podnožju, na padinama ili između dva bedema, uvijek uz prometnicu koja je vodila prema ulazu u naselje,¹⁰⁰ ali prema novijim istraživanjima i unutar samog naselja.

Položaji na jezičastim platoima, obično su većim dijelom prirodno zaštićeni strmim padinama i dubokim vododerinama, dok je posebna obrambena konstrukcija – poprečni visoki bedem, izgrađen na jedinom pristupačnom prilazu u naselje. Njihovi ostaci danas djeluju kao visoki nasipi. Najznačajnija gradina smještene na takvom položaju je Nezakcij (*sl. 1: 1*), gdje je najlakši pristup naselju na zapadnoj strani zaštićen masivnom konstrukcijom nekoliko paralelnih zidina, kroz koju se moglo ući samo uskim prolazom.¹⁰¹ Na sličan način zaštićena su na pr. naselja Oračina (*sl. 1: 5*), Sv. Martin kod Tara (*sl. 1: 22*), Kaštelir kod Nove Vasi (*sl. 1: 26*),¹⁰² Kaštelir kod Korta (*sl. 1: 38*).¹⁰³ Kod naselja s takvim položajem, nekropole su obično smještene unutar naselja, odmah iza obrambenog

bedema, kao u Nezakciju, Oračini, Sv. Martinu kod Tara. Ovom drugom tipu položaja gradine može se pridružiti Limska gradina (*sl. 1: 10*), smještene uz rub okomitih sjevernih stijena nad dnom Limskog kanala, i odmah nasuprot gradini Sv. Martina (*sl. 1: 9*). Položaj Limske gradine s južne strane štite okomite stijene, sa zapadne i sjeverozapadne strane dijelom rub duboke vododerine, a na sjeveroistočnoj strani izgrađen je bedem iza kojeg se, unutar naselja pružala žarna nekropola. Većina istraženih grobova bila je koncentrirana duž unutarnjeg lice bedema i uz uska vrata, koja su sekundarno zazidana.¹⁰⁴ Isto tako drugom tipu gradine, zaštićene samo na dostupnijoj strani može se pridružiti Punta Kašteja kod Medulina (*sl. 1: 3*).¹⁰⁵ Visoki nasip štitio je naselje na sjevernoj strani, prema kopnu, dok izgleda da je more koje okružuje ostatak otočića već samo po sebi predstavljalo zaštitu. Gradina Punta Kašteja je nastala već kroz brončano doba i trajala kroz željezno doba, što potvrđuje nalaz žarnog groba ispred bedema. Ovom se tipu obalne utvrde može pridružiti još niz lokaliteta uz zapadnu obalu Istre.¹⁰⁶

Zemljopisni položaj Istre unutar sjevernog Jadrana, a i cijela geološka ploča Istre blago nagnuta prema jugozapadu,¹⁰⁷ prema moru, omogućuju da većina gradinskih naselja i u unutrašnjosti poluotoka ima neposredni vizualni kontakt s morem. Već samim time možemo pretpostaviti uključenost cijelog prostora u kontroli, raspodjeli i razmjeni svega što je moglo stizati morem ili prolaziti prema unutrašnjosti poluotoka i kontinenta, ili obratno. Današnje zaključke donosimo, kako je već rečeno, na osnovu ograničenih istraživanja gotovo samo žarnih nekropola. Iz toga se posebno ističe Nezakcij kao izuzetni centar, smješten iza dijela nepristupačne strme istočne obale Istre, nad skrivenim zaljevom i dobrom lukom Budava, koja izlazi na Kvarner. Sličan skriveni položaj unutar dobrih luka imaju Pula, Limska gradina i sv. Martin u Limskom kanalu. Prema bogatstvu nalaza, sličan centar sa značajnom lukom bio je Sv. Martin kod Tara, nad dobro skrivenim zaljevom uz ušće rijeke Mirne, kao i prostrani Kaštelir kod Nove Vasi, skriven zapadnije u unutrašnjosti, nad sjevernim rubom

⁹⁸ Buršić-Matijašić 2007; Mihovilić 2013.

⁹⁹ Kozličić 1986; Mihovilić 1995.

¹⁰⁰ Bačić 1957, 394 s.

¹⁰¹ Puschi 1905, Tav. 1; Mladin 1977–1978, T. 22; Mihovilić 2001a, 14–25, sl. 17.

¹⁰² Sakara Sučević 2004, 9 s., sl. 1–3.

¹⁰³ Boltin Tome 1967, 166, Priloge 1–4.

¹⁰⁴ Mladin 1966–1969, 289 s., Pril. 1–3; Mihovilić 1972, 7 s., Karta 1; 2; sl. 1; 2.

¹⁰⁵ Mihovilić 1979, 38–41, Karte 1 i 2; sl. 1–5.

¹⁰⁶ Mihovilić 1995.

¹⁰⁷ Riđanović et al. 1975; Polšak Šikić 1973; Šegota Filipčić 1991.

doline rijeke Mirne i Valarona.¹⁰⁸ Današnjim stanjem istraživanja, posebno značajne centre s nalazima importirane keramike, daunijske, ali i etruščanske, uz dijelove brončanih ručki lepeza i koničnim kacigama predstavljaju Picugi (*sl. 1: 14–16*) iako nisu na samoj obali, kao i Beram (*sl. 1: 19*) u središtu poluotoka.¹⁰⁹

NEKOLIKO REZULTATA NOVIJIH ISTRAŽIVANJA

Ovom prilikom ćemo navesti samo još nekoliko značajnih novijih istraživanja, kojih je obrada nalaza još u tijeku ili su samo preliminarno objavljeni, a s kojima je dobiven niz važnih podataka o željeznodobnim naseljima, kao i o nekropolama.

Željeznodobna naselja/gradine na području Istre još uvijek određuju prije svega nalazi žarnih grobova/nekropola, kojih je do danas zabilježeno tek 29, što je vrlo skroman broj u odnosu na broj gradina zabilježenih na području cijelog poluotoka¹¹⁰ (*sl. 1*). Izuzetak predstavlja sustavno, iako ograničeno istraživanje na grupi gradina u okolici Monkodonje (Monbrodo, Monvi i Muja), projektom Instituta za mediteranske studije iz Seula, koje je trajalo od 2016.–2018. godine.¹¹¹ Posebno na Monbrodu (*sl. 1: 35*), u sondi na akropolskom prostoru, ali i u sondi 3 uz drugi bedem, dokumentirana je rana faza iz razdoblja razvijenog ranog i srednjeg brončanog doba i ponovno naseljavanje istog prostora kroz mlađe željezno doba do početka romanizacije.

Uz gradine s nalazom žarnih grobova, može se dodati još nekoliko lokaliteta na kojima je iskopavanjima ili površinski pronađena importirana keramika ili slično, kao dobar pokazatelj o mogućoj nastanjenosti kroz željezno doba (*sl. 1*).

Na mnogim od označenih naselja uz koja se navode nalazi žarnih grobova, podaci nisu provjereni/potvrđeni, ipak, najčešće zaštitnim istraživanjima, došlo se do zanimljivih novih podataka. Na pr., bio je poznat samo usmeni podatak o nalazu žarnog groba u blizini crkve sv. Eufemije u Rovinju (*sl. 1: 7*), zbog čega je 1970. g., Bačić na karti žarnih nekropola Istre označio i Rovinj (karta u stalnom postavu prapovijesne zbirke u Arheološkom muzeju

Istre u Puli do 2013. g.). Građevinskim radovima na infrastrukturi u Rovinju, 1998. godine na području današnjeg trga G. Matteottija, na istočnom podnožju poluotoka, potvrđeno je postojanje žarne željeznodobne nekropole. Tada je istraženo 11 grobova/žara, a u iskopanim kanalima pronađeni su još brojni ulomci keramike koji predstavljaju ostatke uništenih grobnih žara, dijelova brončanog nakita, brončani bodež i ulomci importirane keramike.¹¹² Gradina je na prostoru poluotoka Rovinja nastala već u brončano doba, što dokazuju stari nalaz brončane sjekire¹¹³ i noviji nalaz bodeža,¹¹⁴ a zatim i kroz željezno doba sve do danas. Prateći tok srednjovjekovnih bedema Rovinja, može se prepoznati prapovijesni kontinuitet, čime se željeznodobna nekropola nalazi unutar bedema naselja i u blizini glavnog ulaza. To ne znači da željeznodobnih žarnih grobova nije moglo biti i na najvišem platou, u blizini crkve sv. Eufemije, kao što je dokumentirano npr. na gradini sv. Martin iznad Linskog kanala ili na području Nezakcija.

U jugozapadnom podnožju gradine sv. Martin iznad Linskog kanala (*sl. 1: 9*) već je pedesetih godina 20. st. bila zabilježena prisutnost žarnih grobova,¹¹⁵ a 1991. g. na rubu izorane njive pronađen je oštećeni žarni grob s prilozima koji se mogu datirati u prvi stupanj istarske grupe.¹¹⁶ Zaštitnim iskopavanjem 2010. godine, na akropolskom prostoru gradine, u blizini kapelice posvećene sv. Martinu, otkriveni su ostaci željeznodobnih objekata – kameni temelji i rupe za stupove vjerojatno dvaju povezanih prostora. Prema keramičkim nalazima izgleda da se radi o stambenom objektu intenzivno korištenom u razdoblju između 11. i 8. st.pr.n.e., a u blizini su nađena i dva žarna groba ukopana u matičnu stijenu. Prema preliminarno objavljenim podacima, grob 1 činila je oštećena kamena škrinja, postavljena unutar kružnog udubljenja matične stijene, a sadržavala je 5 keramičkih posuda. Tipološkom analizom sakupljenih predmeta (posude tipa Timavo i brončane igle s više kuglica na glavi), pripadaju razdoblju kraja 8. ili 7. st.pr.n.e. Izgleda da istom razdoblju pripada i grob 2 koji je jače oštećen.¹¹⁷ Može se pretpostaviti da je unutar groba 1 bilo više naknadnih ukopa, odnosno da je

¹⁰⁸ Sakara Sučević 2004, sl. 2.

¹⁰⁹ Amoroso 1889, 230–240, T. 6: 8; Kučar 1979, T. 1: 6; 2: 5; Mihovilić 2014, sl. 117–128.

¹¹⁰ Marchesetti 1903; Buršić Matijašić 2007.

¹¹¹ Müller, Čuka, Hellmuth Kramberger 2016; Hellmuth Kramberger, Müller, Čuka 2018.

¹¹² Matošević, Mihovilić 2004.

¹¹³ Marchesetti 1903, 198, T. 11: 9.

¹¹⁴ Hänsel, Teržan 2020, 191, sl. 15: 1.

¹¹⁵ Bekić 1996, 23–26.

¹¹⁶ Mihovilić et al. 2001, 32, Sl. 1.

¹¹⁷ Percan 2010.

mjesto groba bilo označeno – vidljivo na površini, što je omogućavalo naknadne ukope.¹¹⁸

Osim česte pojave ukopa više žara unutar iste grobne konstrukcije, ustanovljena je mogućnost polaganja spaljenih ostataka više osoba u istu žaru. Takav je podatak prvi put dobiven analizom spaljenih koštanih ostataka iz nekropole Kaštel kod Buja¹¹⁹ (sl. 1: 28). Analizirano je 18 od ukupno 24 istražena žarna groba.¹²⁰ Tada su u četiri groba ustanovljeni ostaci po dviju individua (grobovi 15A, 16, 18 i 22), time da su se u grobu 15A nalazile dvije žare, dok su se u ostalim grobovima, u po jednoj žari nalazile spaljene kosti po dvije osobe, a u grobu 19, u jednoj žari nalazili su se ostaci čak četiriju osoba. Novi podaci svakako pomažu u razumijevanju i tumačenju običaja pokopa, kao i grobnih priloga.¹²¹

Novo tehnologije pri analizi nalaza korištene su kod istraživanja 2013. godine u Bermu¹²² (sl. 1: 19). Te je godine u blizini prostora starih iskopavanja iz 1883. godine,¹²³ otkriven i istražen jedan žarni grob s trbušastom žarom s parom okomitih ručki, od kojih je jedna namjerno odlomljena. Žara je bila poklopljena malom tankom kamenom pločom i bila je postavljena unutar kružno uklesanog udubljenja u živoj stijeni. Kod pregleda sadržaja urne korišteno je prvi put CT snimanje, čime su osim očekivanih koštanih ostataka pokojnika bili vidljivi priloženi ostaci širokih manžeta od tankog brončanog lima s kvačicom, a kao posebna novost prepoznat je štapić pigmenta umbre koja se mogla koristiti za tetovažu. Pigment se vjerojatno nalazio

Sl. 4: Pula, uz južnu fasadu Arheološkog muzeja Istre. Kružna peć s minijaturnim posudama.

Fig. 4: Pula, beside the south façade of the Arheološki muzej Istre. Round kiln with miniature pots.

u cjevčici od organskog materijala koji se nije sačuvao. Osim toga, datum 910. g.pr.n.e., dobiven radiokarbonskom analizom, značajan je za datiranje priloženog nakita, već nešto ranije nego je dosadašnjim kronologijama bilo pretpostavljeno.¹²⁴

Željeznodobna žarna nekropola u Puli (sl. 1: 4) otkrivena je i istraživana najvećim dijelom krajem 19. i početkom 20. st., kad se grad počeo širiti od podnožja Kaštela, odnosno gradine prema istoku. Tada je zabilježeno oko 1000 grobova.¹²⁵ U drugoj polovici prošlog stoljeća istraženo još nekoliko grobova nešto južnije i jedan grob pod prostorom terase iza Herkulovih vrata.¹²⁶ Za potrebe ispitivanja statike zgrade Arheološkog muzeja Istre, koji se nalazi na istočnoj padini gradine, 2007. godine uz istočni i zapadni ugao južne fasade iskopane su dvije sonde. U sondi 1, uz istočni ugao prvi put su otkriveni željeznodobni objekti. U najnižem sloju, na matičnoj stijeni, istražen je dio kuće s temeljima građenim suhozidom, podignutim uz stepenasti rub priklesane matične stijene. Prostor je bio prekriven nabijenom čistom crvenom zemljom, a uz sam zid bila je smještena mala kružna peć. Nađeni su brojni ostaci vezani uz svakodnevni život. Osim novih oblika kućanskog posuđa (visoki vretenasti *pithosi*, pladnjevi, peke, lonci), različiti oblici podmetača za posuđe, utezi

¹¹⁸ T. Percan, *The Urn Grave from S. Martin in Istria*, poster predstavljen na znanstvenom skupu "1973–2013 A Quarant'anni dallo scavo della necropoli della prima età del ferro di San Valentino", 14. 02. 2013, San Vito al Tagliamento (PN); T. Percan, I. Pleština, *The urn grave from S. Martin in Istria*, referat predstavljen na Istituto Italiano di Preistoria e Protostoria, XLIX Riunione Scientifica Preistoria e Protostoria del Caput Adriae, Udine/Pordenone 8.–12. 10. 2014. Rezultatima radiokarbonskih analiza koštanih ostataka groba 1, dobiveni su datumi 410–380 Cal BC.

¹¹⁹ Bačić 1957.

¹²⁰ Rajić Šikanjić 2009, 263 s.

¹²¹ Cestnik 2009, 158–165.

¹²² Zahvaljujući zalaganju ing. arh. Jadranke Drempetić, i uz financiranje Grada Pazina, 2013. g. ponovo je pokrenuto istraživanje na području željeznodobne nekropole Beram, pod vodstvom Josipa Višnjića, Služba za arheološku baštinu Hrvatskog restauratorskog zavoda sa suradnicima iz Ospedali Riuniti iz Trsta i udruge Academia Jaufre' Rudel iz Gradisce d'Isonzo.

¹²³ Marchesetti 1883–1884; 1884; Moser 1884; Amoroso 1885; Kučar 1979.

¹²⁴ Višnjić et al. 2013.

¹²⁵ Gnirs 1925; Mihovilić 2014, 71, Sl. 34: A–C; 35; 36.

¹²⁶ Bačić 1958; Mihovilić 2014, 74, Sl. 34: D,E.

Sl. 5: Pula, južni podrum Arheološkog muzeja Istre. Podnica s kružnim vatrištem.
 Fig. 5: Pula, south underground level of the Arheološki muzej Istre. Floor of the house with a round fireplace.

za tkalački stan i za preslice, alatke od kosti i roga (igle, šila, motike, pijuci), brojni otpaci od ishrane (kosti sisavaca, riba, ptica, školjke, puževi).¹²⁷ U pepelu, unutar kružne peći nalazilo se dvadesetak minijaturnih posuda,¹²⁸ koje su se vjerojatno peklo u žaru na kojem se istovremeno pripremala hrana (sl. 4). Objekt je nalazima datiran u 9. i 8 st.pr.n.e. Vjerojatno je bio uništen požarom, ali je vrlo brzo nad njim nastala nova nastamba sa slično građenim temeljima.¹²⁹ Na istom ograničenom prostoru sonde, u slojevima nad kućama, pronađena su tri žarna groba,¹³⁰ što dokazuje u ovom slučaju,

alterniranje naselja i nekropole. Dvije su žare bile slabije izrade i nađene bez posebne zaštite, a sadržavale su kosti odrasle osobe. Treća žara je bila položena na nakupinu kamenja, i sadržavala kosti djeteta u dobi od 1 do 3 godine starosti.¹³¹ Priložen je bio par malih brončanih spiralnih narukvica i neodređeni koštani predmet. Žara ima oblik malog vrča (*olpe*) s trolisnim ušćem, izrađen od fine *bucchero* keramike s tragovima poliranja,¹³² koji je paralelom iz nekropole Pozzili (antički Samnium) datiran između 570./560.–520. g.pr.n.e.¹³³

Nekoliko godina kasnije, istraživani su južni podrumski prostori unutar zgrade Arheološkog muzeja Istre u Puli (sl. 5). Istraživanjima

¹²⁷ Brajković, Radović, Oros Sršen 2011, 74–76; Mihovilić 2011.

¹²⁸ Mihovilić 2011, 11–24; Balj 2014.

¹²⁹ Mihovilić 2011, 11–31.

¹³⁰ Mihovilić 2014, 74, Sl. 34: F.

¹³¹ Rajić Šikanjić 2011, 68–71.

¹³² Mihovilić 2011, 32 s.

¹³³ Macchiarola 1991, 76, T. 1c: 4.

2014–2016. g., koje je vodila Maja Čuka, na razini matične stijene, otkriveni su veći prostori ograničeni suhozidovima, s podovima prekrivenim čistom crvenom nabijenom zemljom (slično kao izvan zgrade u sondi 1, iz 2007. g.) i s više kružnih vatrišta s profiliranim rubom. Nalazi iz podrumskih prostora se još obrađuju, ali se mogu datirati u rasponu vjerojatno već od kraja ranog/početka srednjeg brončanog doba (igla tipa Wetzendorf II)¹³⁴ pa do u rimsko razdoblje.¹³⁵

Istraživanjima malog rimskog kazališta zapadno od Muzeja, na istočnoj padini gradine, također je došlo do nalaza žarnih grobova i dijelova suhozidanih željeznodobnih objekata,¹³⁶ a posebna koncentracija grobova istraživana je tijekom 2020. godine, ponovo u istočnom podnožju gradine, uz “Dvojna vrata” (*Porta Gemina*) i unutar rimskih zidina.

Na dijelu sjevernog podnožja gradinskog brežuljka, u blizini izvora pitke vode i morske obale,

¹³⁴ Hänsel, Teržan 2020, 210, Sl. 25.

¹³⁵ Čuka 2015; M. Čuka, Ž. Budim, *Prikaz istraživanja sa nalazišta AMI zgrada 2015/2016*, poster predstavljen na Znanstvenom skupu HAD-a u Bjelovaru, 2016.

¹³⁶ Petešić 2014, 365.

na području tzv. Četvrti sv. Teodora u Puli, pod srednjovjekovnim i rimskim slojevima, istražene su veće površine s obrisima velikih prapovijesnih objekata i dobro sačuvanim ognjištima. Jedno četvrtasto ognjište oblikovano okomito postavljenim tankim kamenim pločama vapnenca, datirano je 14C analizom u 4. st.pr.n.e., ali su na istraženom prostoru dokumentirani nalazi koji dokazuju kontinuitet nastanjenosti već od 10. st.pr.n.e.¹³⁷

Brojni novi nalazi prikupljeni su u Nezakciji (*sl. 1: 1*), gdje se s radovima priprema za rekonstrukciju i prezentaciju ostataka rimskih hramova (1978.–1982.), došlo do prapovijesnih slojeva. Tada je bilo moguće istražiti cijeli središnji prostor srednjeg hrama B, gdje je 1981. godine nađena grobnica s figuralno ukrašenim situlama, brojna importirana keramika, dijelovi oružja i sl.¹³⁸ Iz istraženih dijelova prostora rimskih hramova, u sloju s prapovijesnim nalazima koji prati matičnu stijenu, nije bilo moguće detaljnije utvrditi stratigrafiju, ali su prikupljeni brojni predmeti koji dopunjuju sliku o značaju Nezakcija i njegovih

¹³⁷ Starac 2011; Orlić 2011a; 2011b; Petešić 2011; 2012.

¹³⁸ Mihovilić 1996.

Sl. 6: Zambratija, šivani brod *in situ*.

Fig. 6: Zambratija, the sewn boat *in situ*.

stanovnika (*stamnoi*, zvonolike situle, srebrni nakit, negovske kacige, i sl.).¹³⁹

Na kraju je potrebno posebno istaknuti izuzetan nalaz plovila u Zambratiji (*sl. 1: 39*). Plovilo je građeno šivanjem, pretpostavljena mu je dužina 9,11 m, širina 2,28 m, a visina 0,66 m (*sl. 6*)¹⁴⁰ i mogao je ploviti po mirnijim, zatvorenim vodama.¹⁴¹ Datirano je 14C analizom u razdoblje 1120.–930. g.pr.n.e.,¹⁴² što odgovara razdoblju velikih promjena na području Istre (I stupanj razvoja istarske grupe). Takvim je plovilima bilo moguće povezi-

vati obale sjevernog Jadrana, njene lagune i ušća velikih rijeka, posebno s u to vrijeme značajnim kasnobrončanodobnim proizvodnim centrom u Frattesini. Smatra se arhetipom tehnike gradnje brodova šivanjem na Jadranu, koja se zadržala do ranog srednjeg vijeka.¹⁴³ Osim toga, može se smatrati potvrdom vrlo rane prisutnosti i aktivnosti Histra na prostoru Jadrana, kao i tehnologiju gradnje šivanjem, koje navode antički izvori.¹⁴⁴

¹³⁹ Guštin 2019; Mihovilić 1994–1995; 2007b; 2017.

¹⁴⁰ Poveda, Boetto 2019.

¹⁴¹ Boetto, Pomey 2019, 178.

¹⁴² Guibal et al. 2019, 120 s., Sl. III.2.

¹⁴³ Boetto, Uhač, Koncani Uhač 2019, 86; Boetto, Pomey 2019, 160–162.

¹⁴⁴ Križman 1979, 135, 157 (o gusarenju *Liv. 10,2; 40,18*); 200–204 (o šivanim brodovima *Fest 460 L*).

AMOROSO, A. 1885, I castellieri istriani e la necropoli di Vermo presso Pisino. – *Atti e memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia patria 1*.

AMOROSO, A. 1889, Le necropoli preistoriche dei Pizzugghi. – *Atti e memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia patria 5*, 225–261.

BAČIĆ, B. 1957, Ilirsko žarno groblje u Kaštelu kraj Buja. – *Jadranski zbornik 2*, 381–432.

BAČIĆ, B. 1958, Novi ilirski žarni grobovi u Puli. – *Jadranski zbornik 3*, 315–322.

BALJ, L. 2014, Učenje kroz igru – lončarstvo i izrada igračkica u prapovijesnoj Puli. – *Histria arhaeologica 45* (2015), 71–94.

BATOVIĆ, Š. 1959, Iz ranog željeznog doba Liburnije. – *Diadora 1*, 37–81.

BATOVIĆ, Š. 1966, Pregled željeznog doba na istočnoj jadranskoj obali. – *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 68* (1973), 47–74.

BATOVIĆ, Š. 1986–1987, Istarska kultura željeznog doba. – *Radovi FFZd 26* (13)(1987), 5–74.

BEKIĆ, L. 1996, Sustav gradina na rovinjskom području. – *Histria archaeologica 27* (1998), 19–92.

BENUSSI, B. 1927–1928, Dalle annotazioni di Alberto Puschi per la carta archeologica dell'Istria. – *Archeografo Triestino 14*, III s., 245–282.

BOETTO, G., P. POMEY 2019, Brod Zambratija u kontekstu drevnih tradicija šivanih brodova na Mediteranu. – V / In: I. Koncani Uhač, G. Boetto, M. Uhač (ur. / eds.), *Zambratija. Prapovijesni šivani brod. Rezultati arheološkog istraživanja, analiza i studija*, Monografije i katalozi Arheološki muzej Istre 33, 158–178.

BOETTO, G., M. UHAČ, I. KONCANI UHAČ 2019, Brodska konstrukcija. – V / In: I. Koncani Uhač, G. Boetto, M. Uhač (ur. / eds.), *Zambratija. Prapovijesni šivani brod. Rezultati arheološkog istraživanja, analiza i studija*, Monografije i katalozi Arheološki muzej Istre 33, 62–87.

BOLTIN TOME, E. 1967, Poročilo o raziskovanju na srednjem prečnem nasipu Kaštelirja pri Dvorih nad

Izolo (Compte rendu sur les recherches effectuée sur la digue transversale moyenne de Kaštelir près de Dvori au-pressus d'Izola). – *Arheološki vestnik 18*, 163–177.

BRAJKOVIĆ, D., S. RADOVIĆ, A. OROS SRŠEN 2011, Arheozoološka obilježja. – V / In: K. Mihovilić, *Na početku je bila peč. Željeznodobno naselje i nekropola uz temelje Arheološkog muzeja Istre*, Arheološki muzej Istre. Katalog 82, 72–76.

BURŠIĆ MATIJAŠIĆ, K. 1988–1989, Gradina Vrčin u okviru brončanog doba Istre. – *Arheološki vestnik 39–40*, 475–494.

BURŠIĆ MATIJAŠIĆ, K. 2007, *Gradine Istre*. – Pula.

BURTON, R. F. 1877, *Note sopra i castellieri o rovine preistoriche della penisola Istriana*. – Capodistria (reprint Trieste 1970).

CARDARELLI, A. 1983, Castellieri nel Carso e nell'Istria: Cronologia degli insediamenti fra media età del bronzo e prima età del ferro. – V / In: *Preistoria del Caput Adriae*, 87–104, Trieste.

CESTNIK, V. 2009, *Željeznodobna nekropola Kaštel kod Buja*. – Monografije i katalozi Arheološki muzej Istre 18.

ČOVIĆ, B., S. GABROVEC 1971, Âge du fer. – *Epoque préhistorique et protohistorique en Yougoslavie – Recherches et résultats*, 325–349, Beograd.

ČUKA, M. 2015, Pula – Arheološki muzej Istre. – *Hrvatski arheološki godišnjak 12* (2016), 409–411.

DE JULIIS, E. M. 1977, *La ceramica geometrica della Daunia*. – Firenze.

DELLA CASA, Ph. 1996, *Velika Gruda 2*. – Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 33.

DUHN, F., F. MESSERSCHMIDT 1939, *Italische Gräberkunde*. – Heidelberg.

DULAR, J. 1982, *Halštatska keramika v Sloveniji (Die Grabkeramik der älteren Eisenzeit in Slowenien)*. – Dela 1. razr. SAZU 23.

EGG, M. 1988, *Antike Helme*. – Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 14.

FISCHER, J. 1984, Die vorrömische Skulpturen von Nesactium. – *Hamburger Beiträge zur Archäologie 11*, 9–98.

- FREY, O.-H. 1969, *Die Entstehung der Situlenkunst*. – Römisch-Germanische Forschungen 31.
- FREY, O.-H. 2002, *Sculture in pietra in Europa Centrale ed in Italia*. – *Padusa* 38 n.s., 13–17.
- GABROVEC, S. 1987a, Svetolucijska grupa. – V / In: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 5. Željezno doba, 120–150.
- GABROVEC, S. 1987b, Notranjska grupa. – V / In: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 5. Željezno doba, 151–177.
- GABROVEC, S., K. MIHOVILIĆ 1987, Istarska grupa. – V / In: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 5. Željezno doba, 293–338.
- GLOGOVIĆ, D. 1979, Nalazi geometrijske keramike iz Daunije na području Istre. – *Histria archaeologica* 10/1, 57–84.
- GLOGOVIĆ, D. 1998, Protogeometrijska apulska keramika iz Nezakcija. – *Histria antiqua* 2, 55–60.
- GLOGOVIĆ, D. 2003, *Fibeln im kroatischen Küstengebiet*. – *Prähistorische Bronzefunde* 14/13.
- GNIRS, A. 1925, *Istria praeromana*. – Karlsbad.
- GOBBI, C. 1999, Schede. – V / In: *Piceni, popolo d'Europa*, 200–203, Roma.
- GUIBAL et al. 2019 = F. Guibal, Ch. Oberline, A. F. Dominguez, G. Boetto 2019, Datiranje. – V / In: I. Koncani Uhač, G. Boetto, M. Uhač (ur. / eds.), *Zambratija. Prapovijesni šivani brod. Rezultati arheološkog istraživanja, analiza i studija*, Monografije i katalozi Arheološki muzej Istre 33, 120–121.
- GUŠTIN, M. 1974, Mahaire. Doprinos k povezavam Picena, Slovenije in srednjega Podonavja (Mahaira Krumschwerter: Urgeschichtliche Verbindungen Picenum – Slowenien – Basarabi). – *Situla* 14/15, 77–94.
- GUŠTIN, M. 2019, Zu den alpinen Negauer Helmen aus Reutte (Tirol) und Nesactium (Istrien), Mit einem Beitrag von Kristina Mihovilić. – V / In: H. Baitinger, M. Schönfelder (ur. / eds.), *Hallstatt und Italien, Festschrift für Markus Egg*, Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 154, 365–388.
- HÄNSEL, B. 1967, Plastik der jüngeren Bronzezeit und der älteren Eisenzeit aus Bulgarien. – *Germania* 47, 62–86.
- HÄNSEL, B., B. TERŽAN 2020, Metalni predmeti i drugi pojedinačni nalazi od kamena, gline, kosti i veprovog zuba / Metallgegenstände und andere Funde aus Stein, Ton, Knochen und Eberzahn. – V / In: B. Hänsel, K. Mihovilić, B. Teržan et al., *Monkodonja 3. Istraživanje protourbanog naselja bronačanog doba Istre. Nalazi od metala, gline, kosti i kamena te ljudskih i životinjskih kostiju / Monkodonja 3. Forschungen zu einer protourbanen Siedlung der Bronzezeit Istriens. Die Funde aus Metall, Ton, Knochen und Stein sowie die menschlichen und tierischen Knochen*, Monografije i katalozi Arheološki muzej Istre 34, 147–262 [http://www.ami-pula.hr/fileadmin/user_upload/Dokumenti/2020/MONOGRAFIJE_I_KATALOZI/28.05.2020/monkodonja-3_1.pdf].
- HARDING, A. 1995, Die Schwerter in ehemaligen Jugoslawien. – *Prähistorische Bronzefunde* 6/14.
- HELLMUTH KRAMBERGER, A., S. MÜLLER, M. ČUKA 2018, Monbrodo – Prapovijesna gradina blizu plaže Cisterna, južno od grada Rovinja, u svjetlu novih istraživanja. – *Histria archaeologica* 49 (2019), 13–37.
- HOERNES, M. 1894, Ausgrabungen auf den Castellier von Villanova am Quieto in Istrien. – *Mitteilungen des Archaeologische Gesellschaft* 24, 155–184.
- HOERNES, M. 1905, Die prähistorische Nekropole von Nesactium. – *Jahrbuch der K. K. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale*, NF. 3, 325–344, Wien.
- HOERNES, H., O. MENGHIN 1925, *Urgeschichte der Bildenden Kunst in Europa*. – Wien.
- KNEZ, T. 1973, Figurale Situlene aus Novo mesto (Figuralne situle iz Novega mesta). – *Arheološki vestnik* 24, 309–326.
- KNEZ, T. 1984, Situlska umjetnost u Jugoslaviji. – V / In: *Duhovna kultura Ilira*, Posebna izdanja ANUBiH 67, Centar za balkanološka ispitivanja 11, 89–104.
- KOZLIČIĆ, M. 1986, Antička obalna linijau svijetlu hidroarheoloških istraživanja. – *Izdanja HAD-a* 11/2, 135–165.
- KRIŽMAN, M. 1979, *Antička svjedočanstva o Istri. Istra kroz stoljeća*, Prvo kolo, Knjiga 1. – Pula, Rijeka.
- KUČAR, V. 1979, Prahistorijska nekropola Beram. – *Histria archaeologica* 10/1, 85–131.
- LUCKE, W., O.-H. FREY 1962, *Die Situla in Providence*. – Römisch-Germanische Forschungen 26.
- MACCHIAROLA, I. 1991, Schede (c1–c138). – V / In: *Samnivit. Archeologia del Molise*, 76–90, Roma.
- MARCHESETTI, C. 1883–1884, La necropoli di Vermo presso Pisino nell'Istria. – *Bolletino della Società di scienze naturali in Trieste* 8, 265–294.
- MARCHESETTI, C. 1884, Di alcune antichità scoperte a Vermo presso Pisino d'Istria. – *Archeografo Triestino* n.s. 10, 416–424.
- MARCHESETTI, C. 1903, *I Castellieri preistorici di Trieste e della Regione Giulia*. – Trieste.
- MATOŠEVIĆ, D., K. MIHOVILIĆ 2004, *Prapovijesni nalazi na trgu G. Matteottija u Rovinju*. – Rovinj.
- MIHOVILIĆ, K. 1972, Nekropola Gradine iznad Limskog kanala. – *Histria archaeologica* 3/2 (1977).
- MIHOVILIĆ, K. 1979, Gradina Punta Kašteja kod Medulina. – *Histria archaeologica* 10/1, 37–51.
- MIHOVILIĆ, K. 1986, *Histri i Etruščani*. – Monografije i katalozi Arheološki muzej Istre 2.
- MIHOVILIĆ, K. 1989–1990, Narukvice – manžete s graviranim ukrasom. – *Histria archaeologica* 20–21 (1990), 29–53.
- MIHOVILIĆ, K. 1991a, Nalazi prahistorijskih ostava na području Istre (Vorgeschichtliche Hortfunde in Istrien). – *Arheološki vestnik* 42, 207–218.
- MIHOVILIĆ, K. 1991b, L'Istria dal IV al I secolo a. C. – V / In: *Preistoria e protostoria dell'Alto Adriatico*, Antichità Altoadriatiche 37, 157–164.
- MIHOVILIĆ, K. 1994–1995, Srebrni nakit iz Nezakcija. – *Diadora* 16–17 (1995), 81–100.
- MIHOVILIĆ, K. 1995, Školjić (Funtana) i tragovi prapovijesnih obalnih i otočnih lokaliteta Istre. – *Histria archaeologica* 26 (1997), 28–57.
- MIHOVILIĆ, K. 1996, *Nezakcij – nalaz grobnice 1981. godine*. – Monografije i katalozi Arheološki muzej Istre 6.
- MIHOVILIĆ, K. 1998, Prapovijesni kameni spomenik iz Kaštela – Castelvenere. – *Bujština '90'* 9–12, Umag.
- MIHOVILIĆ, K. 1999–2000, Sceptar iz Nezakcija. – *Opuscula archaeologica* 23–24, 21–26.
- MIHOVILIĆ, K. 2001a, *Nezakcij. Prapovijesni nalazi 1900–1953*. – Monografije i katalozi Arheološki muzej Istre 11.

- MIHOVILIĆ, K. 2001b, Kratki mač – bodež s trokutastom pločom za nasad ručke iz Istre (Kurzschwerter – Dolche mit dreieckiger Griffplatte aus Istrien). – *Arheološki vestnik* 52, 173–179.
- MIHOVILIĆ, K. 2002, Grčki i helenistički nalazi u Istri i Kvarneru. – V / In: N. Cambi, S. Čače, B. Kirigin (ur. / eds.), *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 24. do 26. rujna 1998. godine u Splitu, Biblioteka knjiga Mediterana 26, 499–519.
- MIHOVILIĆ, K. 2004, Ceramica greca in Istria. – V / In: L. Braccesi (ur. / ed.), *Studi sulla Grecità d'Occidente. I Greci in Adriatico* 2, Hesperia 18, 101–121.
- MIHOVILIĆ, K. 2007a, I vasi del tipo kothon nell'Adriatico orientale. – V / In: M. Guštin, P. Ettel, M. Buora (ur. / eds.), *Piceni ed Europa*, Archeologia di frontiera 5, 85–94.
- MIHOVILIĆ, K. 2007b, Brončani *stamnoi* iz Nezakcija. – V / In: M. Blečić, M. Črešnar, B. Hänsel, A. Hellmuth, E. Kaiser, C. Metzner-Nebelsick (ur. / eds.), *Scripta paeohistorica in honorem Biba Teržan*, Situla 44, 613–621.
- MIHOVILIĆ, K. 2007c, Istrian Contacts with the Aegean throughout the early Iron Age. – V / In: I. Galanaky, H. Tomas, Y. Gamakis, R. Laffineur (ur. / eds.), *Beetwen the Aegean and Baltic Seas. Prehistory Across Borders*, Aegaeum 27, 343–349.
- MIHOVILIĆ, K. 2011, *Na početku je bila peč*. Željeznodobno naselje i nekropola uz Arheološki muzej Istre. – Arheološki muzej Istre. Katalog 82, 7–41.
- MIHOVILIĆ, K. 2012, Bronzo finale in Istria. – V / In: V. Bellelli (ur. / ed.), *Le origini degli Etruschi. Storia Archeologia Antropologia*, 411–431, Roma.
- MIHOVILIĆ, K. 2013, Castellieri – Gradine of the Northern Adriatic. – V / In: H. Fokkens, A. Harding (ur. / eds.), *The Oxford Handbook of the European Bronze Age*, 864–876.
- MIHOVILIĆ, K. 2014, *Histri u Istri. Željezna doba Istre*. – Monografije i katalozi Arheološki muzej Istre 23.
- MIHOVILIĆ, K. 2017, Helenističke brončane situle iz Nezakcija. – *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 110/1, 257–274.
- MIHOVILIĆ, K., P. RAJIĆ ŠIKANJIĆ 2016, Nalaz žarnog groba kod Mariškići (Lupoglav). – *Histria archaeologica* 47 (2017), 57–76.
- MIHOVILIĆ et al. 2001 = K. Mihovilić, B. Teržan, B. Hänsel, D. Matošević, C. Becker 2001, *Rovinj prije rima / Rovigno prima dei Romani / Rovinj vor den Römern*. – Kiel.
- MLADIN, J. 1964, *Umjetnički spomenici prahistorijskog Nezakcija*. – Kulturno-povijesni spomenici Istre 5, Pula.
- MLADIN, J. 1966–1969, Halštatska nekropola na Gradini iznad Limskog kanala. – *Jadranski zbornik* 7, 289–315.
- MLADIN, J. 1974, Brončane posude i šljemovi iz Istre. – *Diadora* 7, 35–158.
- MLADIN, J. 1977–1978, Geneza čovjeka u likovnim spomenicima iz prapovijesnog Nezakcija. – *Histria archaeologica* 8–9 (1995).
- MLADIN, J. 1980, Sitna prapovijesna plastika u Arheološkom muzeju Istre u Puli. – *Diadora* 9, 165–195.
- MORETTI, M. 1983, La necropoli del castelliere mediano di Pizzugghi. – V / In: *Preistoria del Caput Adriae*, 153–158, Trieste.
- MOSER, C. 1884, Bericht über die Nekropole von Vermo nächts Mitterburg – Pisino. – 7. *Bericht d. prähistorische Commission d. Akademie d. Wissenschaften*, 1 Abt. 89, 11–34.
- MÜLLER, S., M. ČUKA, A. HELLMUTH KRAMBERGER 2016, Monbrodo – nova istraživanja gradine južno od Rovinja u blizini uvale Cisterna. – *Histria archaeologica* 47 (2017), 21–55.
- ORLIĆ, L. 2011a, Željeznodobne fibule s nalazišta Četvrt sv. Teodora u Puli. – *Histria archaeologica* 42 (2012), 185–215.
- ORLIĆ, L. 2011b, Histarsko razdoblje. – V / In: A. Starac, *Pula. Rađanje grada*, Arheološki muzej Istre. Katalog 83, 7–12.
- PERCAN, T. 2010, Sv. Martin iznad Limskog kanala. – *Hrvatski arheološki godišnjak* 2 (2011), 418–421.
- PETEŠIĆ, S. 2011, Uoči osnutka rimske kolonije. – V / In: A. Starac, *Pula. Rađanje grada*, Arheološki muzej Istre. Katalog 83, 13–17.
- PETEŠIĆ, S. 2012, *Nalazi sive venetske keramike s arheološkog lokaliteta u četvrti sv. Teodora u Puli*. – Arheološki muzej Istre. Vitrina mjeseca 1.6.–1.7.2012, Pula.
- PETEŠIĆ, S. 2014, Pula – Malo rimsko kazalište. – *Hrvatski arheološki godišnjak* 11 (2015), 363–365.
- POLŠAK, A., D. ŠIKIĆ 1973, *Osnovna geološka karta SFRJ*. – Beograd.
- POVEDA, P., G. BOETTO 2019, Preliminarna rekonstrukcija. – V / In: I. Uhač Koncani, G. Boetto, M. Uhač (ur. / eds.), *Zambratija. Prapovijesni šivani brod. Rezultati arheološkog istraživanja, analiza i studija*, Monografije i katalozi Arheološki muzej Istre 33, 96–103.
- PUSCHI, A. 1905, La necropoli preromana di Nesazio, Relazione degli scavi eseguiti negli anni 1901, 1902 e 1903, Nesazio–Pola. – *Atti e memoria della Società istriana di archeologia e storia patria* 22, 3–202.
- RAJIĆ ŠIKANJIĆ, P. 2009, Analiza spaljenih ljudskih koštanih ostataka s lokaliteta Kaštel kod Buja. – V / In: V. Cestnik, *Željeznodobna nekropola Kaštel kod Buja. Analiza pokopa željeznodobne Istre*, Monografije i katalozi Arheološki muzej Istre 18, 261–278.
- RAJIĆ ŠIKANJIĆ, P. 2011, Analiza spaljenih skeletnih ostataka iz urni pronađenih u sondi 1 uz južni zid Arheološkog muzeja Istre u Puli. – V / In: K. Mihovilić, *Na početku je bila peč. Željeznodobno naselje i nekropola uz temelje Arheološkog muzeja Istre*, Arheološki muzej Istre. Katalog 82, 65–71.
- RIDANOVIĆ et al. 1975 = J. Ridanović, V. Rogić, J. Roglič, T. Šegota 1975, Sjeverno Hrvatsko primorje. – V / In: *Geografija SR Hrvatske* 5, Zagreb.
- SAKARA SUČEVIĆ, M. 2004, *Kaštelir. Prazgodovinska naselbina pri Novi vasi / Brtonigla (Istra) (Prehistoric settlement near Nova vas / Brtonigla (Istria))*. – *Annales Mediterranea*, Koper.
- STARAC, A. 2011, *Pula. Rađanje grada*. – Arheološki muzej Istre. Katalog 83.
- STICOTTI, P. 1902, Relazione preliminare sugli scavi di Nesazio. – *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* 18, 121–147.
- STICOTTI, P. 1905, Di alcuni feammenti lapidei con fregi micenei trovati a Nesazio in Istria. – *Atti del Congresso Internazionale di Scienze Storiche* (Roma, 1–9 aprile 1903) II, Atti della Sezione I: Storia antica e filologia classica, 147–156, Roma.
- ŠEGOTA, T., A. FILIPČIĆ 1991, Arheološki i geološki pokazatelji holocenskog položaja razine mora na istočnoj obali Jadranskog mora. – *Rad Hrvatske akademije*

- znanosti i umjetnosti 458. Razred za prirodne znanosti 25, 149–172.
- TAMARO, B. 1927, A proposito di alcune sculture di Nesazio. – *Bullettino di Palenologia Italiana* 47, 116–143.
- TERŽAN, B. 1976, Certoška fibula (Die Certosafibel). – *Arheološki vestnik* 27, 317–443.
- TERŽAN, B. 1996, Urnenfelderzeitliche Halsringe zwischen der nördlichen Adria und Südpolen. – V / In: *Problemy epoki brazu i wczesnej epoki żelaza w Eupopie Środkowej*, 489–501, Kraków.
- TERŽAN, B. 2007, Principi e guerrieri delle due sponde altoadriatiche. – V / In: M. Guštin, P. Ettl, M. Buora (ur. / eds.), *Piceni ed Europa*, Archeologia di frontiera 7, 39–54.
- TURK, P. 1996, Datacija poznobronastodobnih depojev / The Dating of Late Bronze Age Hoards. – V / In: B. Teržan (ur. / ed.), *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem 2 / Hoards and Individual Metal Finds from the Eneolithic and Bronze Ages in Slovenia 2*, Katalogi in monografije 30, 89–123.
- UREM, D. 2012, *Limska Gradina, Keramika s področja nekropole*. – Monografije i katalogi Arheološki muzej Istre 21.
- VIDULI TORLO, M. 2005, *Il Civico Museo di Storia ed Arte e l'Orto Lapidario a Trieste*. – Trieste.
- VIŠNJIĆ et al. 2013 = J. Višnjić, F. Cavalli, T. Percan, D. Innocenti 2013, Žarni željeznodobni grob iz Berma. – *Histria archaeologica* 44 (2014), 31–62.
- YNTEMA, D. G. 1985, *The Matt-painted Pottery of Southern Italy*. – Utrecht.

Istra in the Iron Age

Summary

Investigations into the Iron Age of the Istra Peninsula began with the excavations of the first urn cemetery at Beram in 1883 (*Fig. 1: 19*). This was followed by the excavations of the cemeteries at Picugi (*Fig. 1: 14–16*), Pula (*Fig. 1: 4*), Nesactium (*Fig. 1: 1*), Kaštel near Buje (*Fig. 1: 28*), Sv. Dionizij (*Fig. 1: 25*), Sv. Martin near Tar (*Fig. 1: 22*), after 1950 again at Kaštel near Buje, Limska gradina (*Fig. 1: 10*), Nesactium and recently again at Beram, Sv. Martin above Limski kanal (*Fig. 1: 9*) and Pula.

The finds from these sites were analysed and culturally attributed, most frequently viewed in relation to the cemeteries at Este, Sv. Lucija / Most na Soči and the Venetic culture; they were dated from the 6th century BC onwards. Šime Batović was the first to identify the finds as forming a distinct cultural group of the Iron Age, developed alongside those in Posočje, the Kras and Notranjska, dating its beginnings to the 9th century BC.

Stane Gabrovec revised the knowledge of the territory (large part of the peninsula with the northwest and north border on the River Rižana and in Čičarija, the east border on the River Raša; *Fig. 1*) and chronology of the Istra Iron Age group (beginning in the 10th century BC); he presented his revision in the 1970/71 seminar in Ljubljana. In light of this, earlier findings were then reassessed and upgraded with the results of the new investigations in the cemeteries. This led to a revised chronology published in 1987, which is still valid today, albeit with minor corrections (*Fig. 2*).

The Bronze Age hillforts of Istra witnessed an abrupt end or change at the transition from the 12th to the 11th century BC; this is particularly apparent in the funerary rite, which changed from inhumation to cremation. From this point onwards, it is possible to trace a continuous cultural development across Istra, especially in the necropoleis that were extensively investigated, for example those at Beram, Picugi, Pula and Nesactium.

New investigations, stray finds and the application of new technologies have brought a wealth of new knowledge. This enabled us to shift the beginning of cremation in Istra back to the 12th century BC, which corresponds with the Late Bronze Age and Urnfield culture according to the central European chronology, with the appearance of the proto-Villanova culture on the Apennine Peninsula and with Late Helladic IIIc in the Aegean. The earliest urn graves in the cemeteries of Istra (the Istra I phase – 12th/11th–10th century BC), which show a continuation often until the period of Romanisation, reveal the elements of all the above-enumerated cultures (*Pl. 1*).

The beginning of the next, Istra/Histrii II phase, can be inferred from the 14C date of an urn from Beram (910 BC). It shows that the novelties and with them the Istra II phase began even before the end of the 10th century and concluded before the end of the 8th century BC; the phase is marked with characteristic urns in the shape of globular jugs or neckless vessels with an inverted rim and

decorated with pseudo-cord, incised, applied or painted spirals, meanders and other simple motifs. Grave goods are very modest, most frequently broad band bracelets of sheet bronze and sometimes a bronze knife or ornamental pin, also bearing incised decoration such as that on pottery (*Pl. 2*).

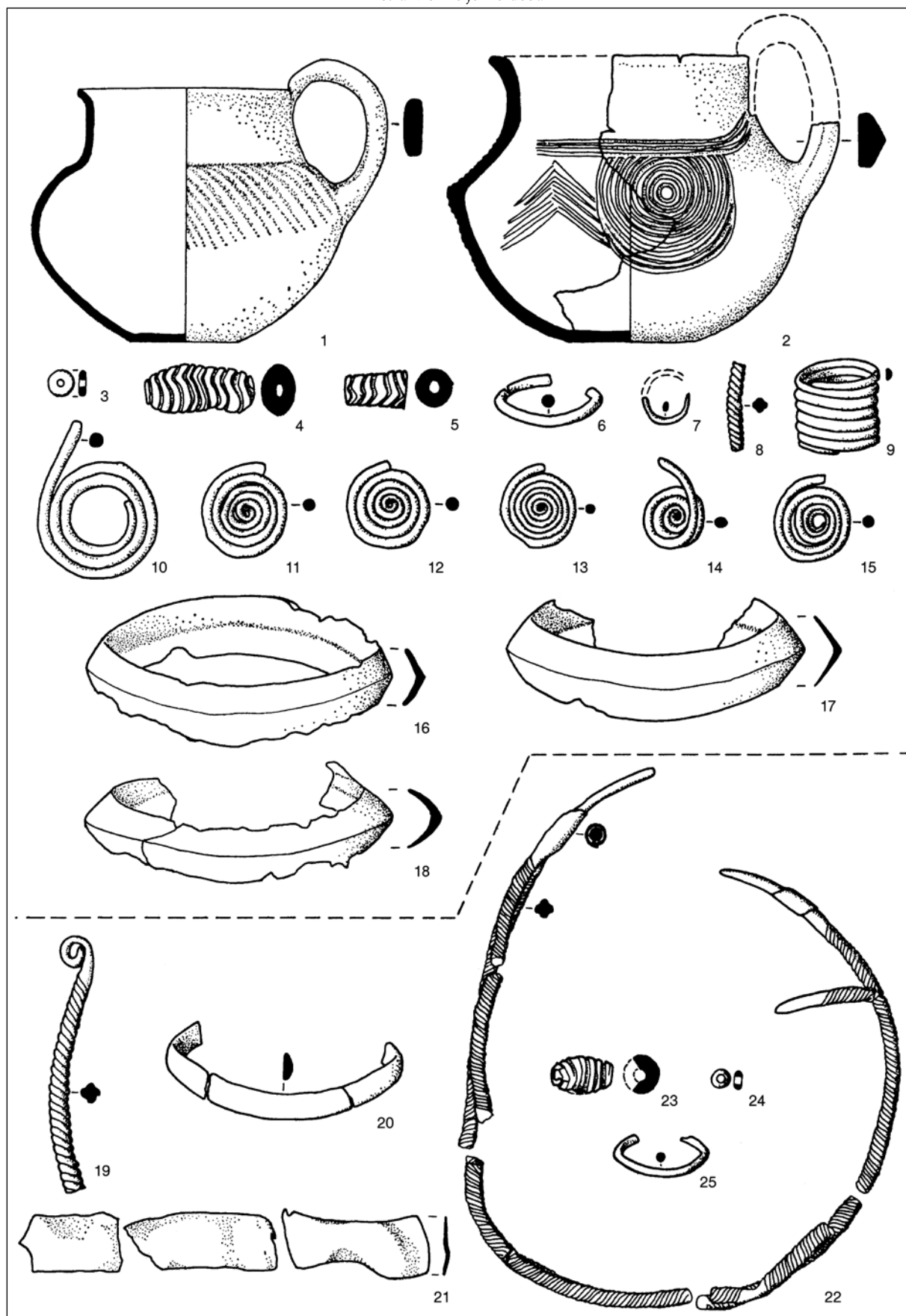
From the Istra III phase (late 8th century BC) to the beginning of Romanisation, i.e. the end of the 1st century BC, evidence from urn graves, necropolises and settlements suggests that Istra became the junction of contacts between the north-eastern, central and Adriatic coasts of southern Italy, the Alps, as well as the Posočje, the Kras, Notranjska and Dolenjska regions (*Pl. 3–5*). This is most clearly illustrated in the monuments of situla art thus far known from Nesactium (*Fig. 3*). Towards the end of the 6th and beginning of the 5th, Greek black and red figure pottery first appeared, as well as bronzework coming from workshops in Thrace and Macedonia.

The important location of Istra, and Nesactium as its political and religious centre, is underscored by the numerous finds of imported luxury goods (such as bronze vessels decorated in the situla art style) and monumental stone statues (parts of a torso belonging to a young man, horseman, women shown in labour and nursing an infant, as well as parts of slabs decorated with spirals and meanders).

The 2007 and 2013–2020 rescue excavations taking place in Pula, particularly the eastern slope of Kaštel and its hillfort (under and around the building housing the Arheološki muzej Istre) (*Fig. 4; 5*), as well as its northern foot (district Sv. Teodor) have brought to light new evidence on the life in Iron Age settlements. Thus far only published as preliminary reports, this new evidence is of great importance for understanding the daily life of the Iron Age inhabitants of Istra. Also significant is the sewn boat found off Zambratija (*Fig. 6*), which is the earliest known vessel of this type found in the Mediterranean and physical evidence of the maritime navigation of Istra's inhabitants previously only known from ancient written sources.

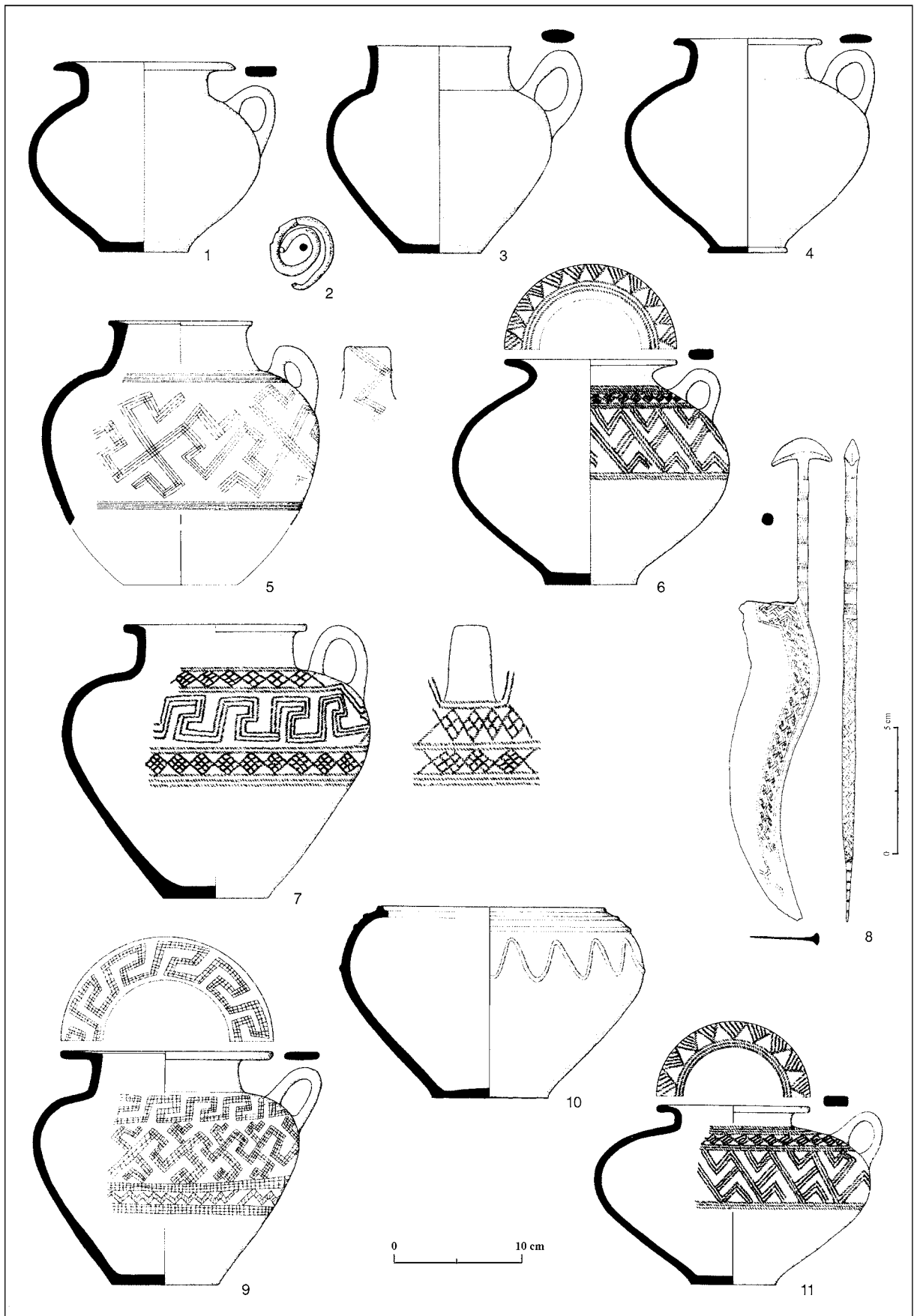
Translation: Andreja Maver

Kristina Mihovilić
Cara Emina 6
HR – 52100 Pula
kristina.mihovilic@gmail.com

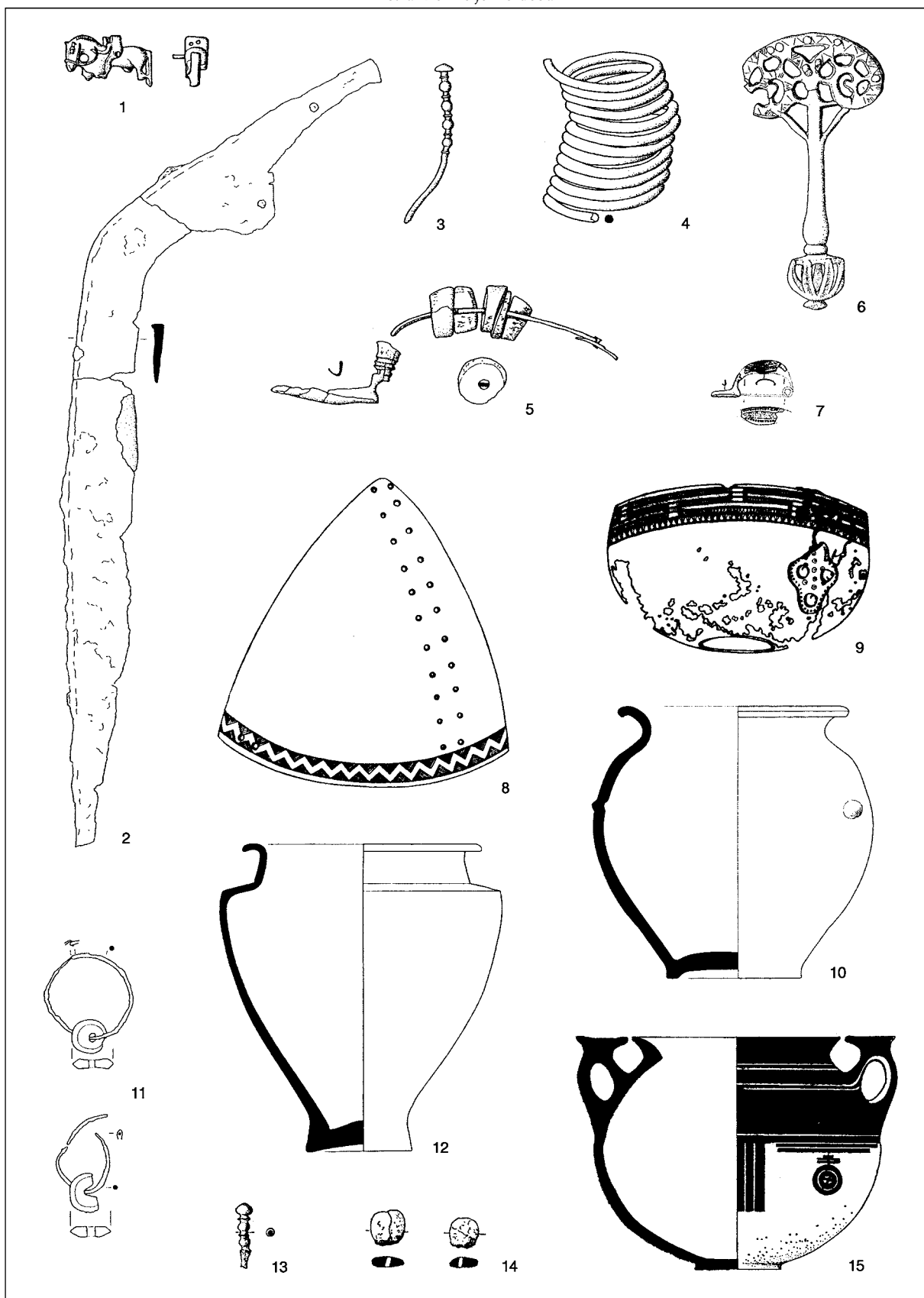
T. 1: Stupanj Istra I. Limbska gradina, grob 57.

T. 1: The Istra I phase. Limbska gradina, Grave 57.

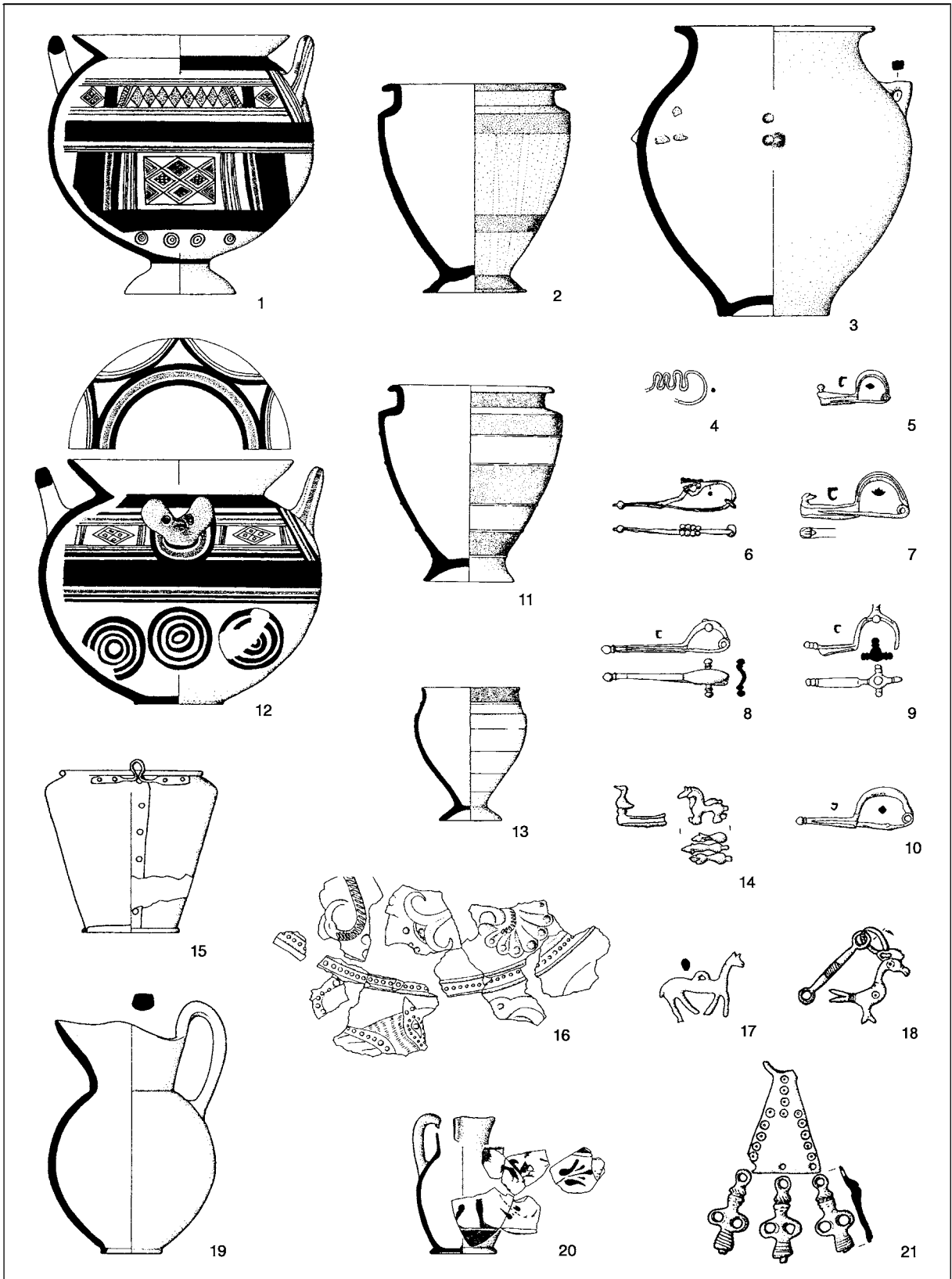
T. 2: Stupanj Istra II. Nezakcij, grob IV/2.

T. 2: The Istra II phase. Nesactium, Grave IV/2.

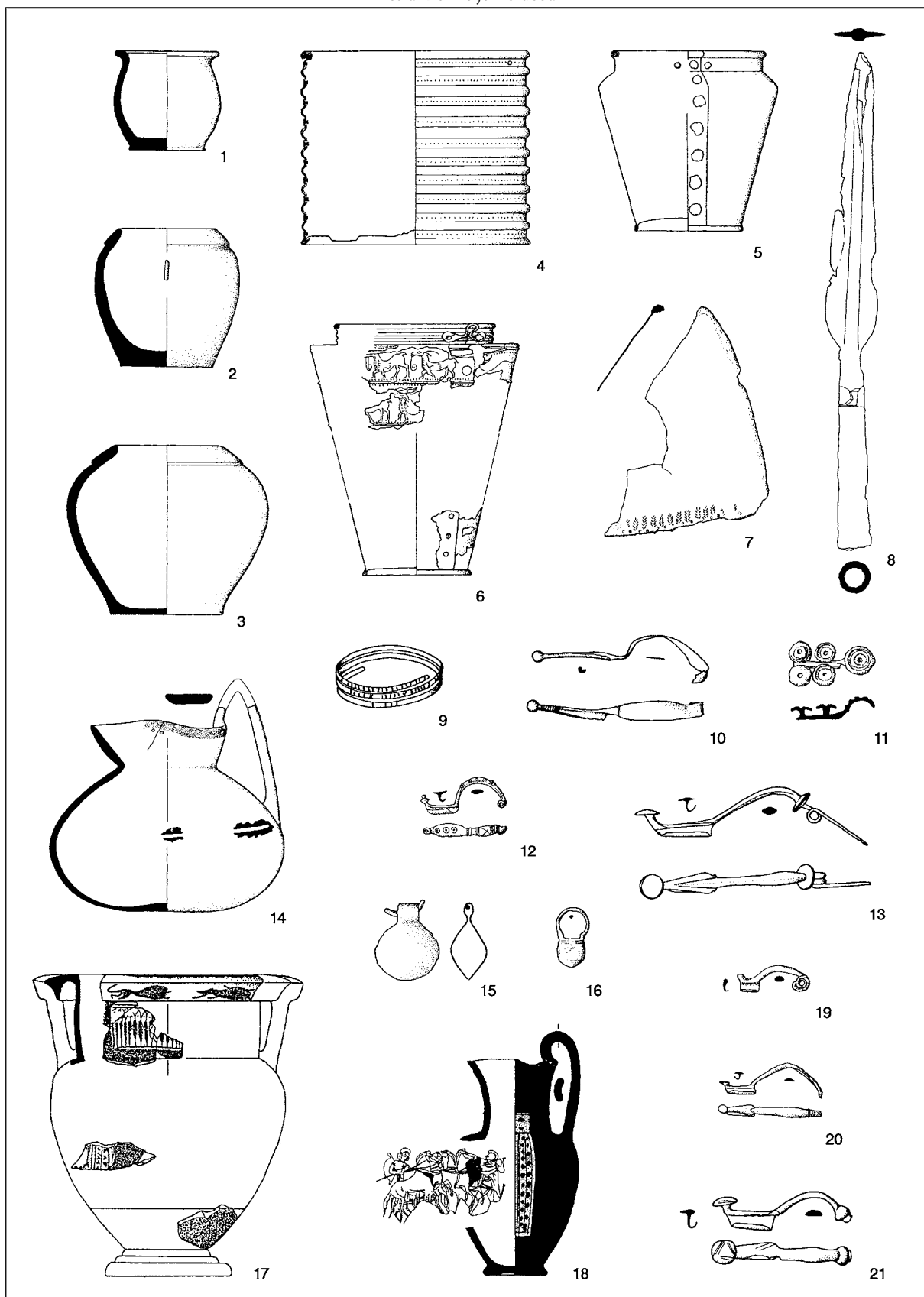
T. 3: Stupanj Istra III. Izbor tipičnih predmeta: 1–5 Nezakcij (grob I/12); 6, 7 Picugi; 8, 9 Picugi II (grob 19); 10, 11 Kaštel kod Buja (grob 1); 12 Kaštel kod Buja (groba 2); 13–15 Beram (grob 12). Različita mjerila.

T. 3: The Istra III phase. Select characteristic goods: 1–5 Nesactium (Grave I/12); 6, 7 Picugi; 8, 9 Picugi II (Grave 19); 10, 11 Kaštel near Bujee (Grave 1); 12 Kaštel near Buje (Grave 2); 13–15 Beram (Grave 12). Different scales.

T. 4: Stupanj Istra IV. Izbor tipičnih predmeta: 1, 2, 12 Nezakcij (grob V/8); 3 Nezakcij (grob I/15,16,17); 4, 5, 7, 9, 10, 14, 17 Nezakcij; 8, 11, 13, 15, 16, 20 Nezakcij (grob I/12); 19 Nezakcij (grobница 1981.); 6 Beram (grob 9); 18 Kringa; 21 Picugi I (grob 54). Različita mjerila.

T. 4: The Istra IV phase. Select characteristic goods: 1, 2, 12 Nesactium (Grave V/8); 3 Nesactium (Grave I/15,16,17); 4, 5, 7, 9, 10, 14, 17 Nesactium; 8, 11, 13, 15, 16, 20 Nesactium (Grave I/12); 19 Nesactium (tomb investigated in 1981); 6 Beram (Grave 9); 18 Kringa; 21 Picugi I (Grave 54). Different scales.

T. 5: Stupanj Istra V. Izbor tipičnih predmeta: 1, 3, 7–10, 13, 14, 21 Nezakcij (grobница 1981.); 2 Nezakcij (grob I/6); 4 Nezakcij (grob I/5); 5, 6, 18 Nezakcij (grob I/12); 11, 12, 15, 16, 19, 20 Nezakcij. Različita mjerila.

T. 5: The Istra V phase. Select characteristic goods: 1, 3, 7–10, 13, 14, 21 Nesactium (tomb investigated in 1981); 2 Nesactium (Grave I/6); 4 Nesactium (Grave I/5); 5, 6, 18 Nesactium (Grave I/12); 11, 12, 15, 16, 19, 20 Nesactium. Different scales.